

ŞU SANMYZDA

Möhüm wakalar	2
G.Ballyýewa — Şanly ýylyň şygary	3
A.Amangylyjowa — Milli buýsanjymyzyň şöhraty artýar	4
B.Aşyrowa — Zenanlaryň hormatyna.....	4
H.Garlyýewa — Baharyň buşlukçysy.....	5
O.Täçmuhammedowa — Bilim — geljege şamçyrag.....	5
G.Durdyýewa — Standartlaşdyryş: howpsuz iş şertleri	6
A.Puhanow — Senagat howpsuzlygy ugrunda	11
A.Söýünowa — Aýdyň maksatlara tarap	14
S.Kowusow — Hyzmatlaryň hiline bildirilýän talaplar.....	18
G.Garataýewa, A.Berdiýewa — ISO 14001: Ekologik menejment ulgamynyň artykmaçlyklary	22
N.Rahymow — ISO/IEC 27000 standartlar ulgamy	25
M.Ýazymow, M.Atablyýewa — Üstünlilik ekologiýa syýasaty	26
J.Pürjähewa, O.Eýeberdiýewa — Merkezi Aziýa döwletleriniň habarlar agentlikleri	27
D.Ballyýewa — Merkezi Aziýa döwletleriniň gurluşynyň we dolandyrylyşynyň hukuk esaslary.....	28
S.Ýazlyýewa — Okatmagyň adaty we innowasion usulyňy ulanmak	29
G.Hojaniýazowa — Syýahatçylygy ösdürmegiň mümkinçilikleri	30
J.Illamanowa — «Saglyk» Döwlet maksatnamasy hereketde	30
Ý.Akyýewa, E.Bäşimowa — Döwletiň ykdysady kuwwaty	31
T.Meredowa, D.Göklenow — Templo enjamynda türgenleşigiň netijeliligini ýokarlandyrmak	32

В ЭТОМ НОМЕРЕ

Хроника главных событий.....	2
Г.Дурдыева — Стандартизация: безопасные условия труда.....	8
А.Пуханов — В целях промышленной безопасности.....	12
А.Союнова — На пути к ясным целям	15
С.Ковусов — Требования к качеству услуг.....	19
Г.Гаратаева, А.Бердиева — ISO 14001: Преимущества системы экологического менеджмента.....	23

IN THIS ISSUE OF OUR MAGAZINE

Important events.....	3
G.Durdyeva — Standardization: safe work conditions	10
A.Puhanov — On the way of industrial safety	13
A.Soyunova — On the path of bright plans	16
S.Kovusov — Requirements to the service quality.....	21
G.Garatayeva, A.Berdiyeva — ISO 14001: Advantages of ecologic management system.....	24

MÖHÜM WAKALAR

2025-nji ýylyň 1-nji ýanwarynda Döwletliler köşgünde guralan Täze ýyl dabarasyna bu ýerde terbiýelenýän çagalara hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň hem-de türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gahryman Arkadagymyzyň adyndan sowgatlar gowşuryldy.

3-nji ýanwarda Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň «Magtymguly — dünýäniň akyldary» atly täze kitabynyň tanyşdyrylyş dabarasy jemgyýetçilik guramalarynyň merkezinde Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň we Mejlisiniň, jemgyýetçilik guramalarynyň bilelikde guramagynda geçirildi.

19-njy ýanwarda türkmen halkynyň Milli Lideri, Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedow Monako Knýazlygyna sapar bilen ugrady. Monako saparynyň dowamynda Gahryman Arkadagymyz bilen Şazada Alber II-niň arasynda iňňäk duşuşyk geçirildi.

22-nji ýanwarda Milli Liderimiz bilen Gazagystan Respublikasynyň Prezidenti Kasym-Žomart Tokaýewiň arasynda telefon arkaly söhbetdeşlik boldy.

23-nji ýanwarda hormatly Prezidentimiz Aziýanyň Olimpiýa Geňeşiniň Baş direktory, Sportuň suwdaky görnüşleri boýunça bütindünýä guramasynyň prezidenti Huseýn Al-Musallamy kabul etdi.

27-nji ýanwarda Tokio şäherinde türkmen-ýapon syýasy geňeşmeleri geçirildi. Onda taraplar syýasy-diplomatik, söwda-ykdysady, medeni-ynsanperwer ulgamlarda, şol sanda nebitgaz, gazhimiýa, elektroenergetika, ulag pudaklarynda, sanly ulgam, maglumat tehnologiýalary babatda netijeli hyzmatdaşlygy giňeltmäge, abraýly halkara guramalar, hususan-da, BMG bilen gatnaşyklary has-da ösdürmäge ygrarlydyklaryny tassykladylar.

29-njy ýanwarda Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň Başlygy Gurbanguly Berdimuhamedow bilen Gyrgyz Respublikasynyň Prezidenti Sadyr Žaparowyň arasynda telefon arkaly söhbetdeşlik geçirildi.

31-nji ýanwarda Milli Liderimiz Gurbanguly Berdimuhamedow adyndaky Howandarlyga mätäç çagalara hemäyat bermek boýunça haýyr-sahawat gaznasynyň ştab-kwartirasynda ýurdumyzda köp ýyllaryň dowamynda netijeli iş alyp barýan Koreýa Respublikasynyň «Korea Meditech Co., Ltd» kompaniýasynyň ýolbaşçylaryny hem-de Ýaponiýanyň Koreýadaky «Sumitomo» kompaniýasynyň ýolbaşçysyny kabul etdi.

1-nji fewralda Arkadag şäherinde Monako Knýazlygynyň Monte-Karlo şäherinde ýanwar aýynyň 17 — 26-sy aralygynda geçirilen 47-nji halkara sirk sungaty festiwalynda üstünlikli çykyş edip, Altyn baýraga we beýleki ýörite baýraklara mynasyp bolan «Galkynyş» milli at üstündäki oýunlar toparyny sylaglamak dabarasyny geçirdi.

5-nji fewralda hormatly Prezidentimiz Ýaponiýanyň Premýer-ministriniň ýörite geňeşçisi Akihisa Nagaşimany kabul etdi.

7-nji fewralda hormatly Prezidentimiz Ministrler Kabinetiniň giňişleýin mejlisini geçirdi. Onda ýurdumyzyň ykdysadyýetiniň pudaklarynda 2024-nji ýylda alnyp barlan işleriň jemleri jemlenildi.

18-nji fewralda hormatly Prezidentimiz ýurdumyza iş sapary bilen gelen Russiýa Federasiýasynyň Tatarystan Respublikasynyň Baştutany Rustam Minnihanow bilen duşuşdy.

21-nji fewralda hormatly Prezidentimiz ýurdumyza sapar bilen gelen Birleşen Arap Emirlikleriniň wise-prezidenti, Premýer-ministriniň orunbasary, Prezidentiň iş dolandyryş ministri Şeyh Mansur bin Zäýed Al Nahäýýan bilen duşuşdy.

24-nji fewralda hormatly Prezidentimiz Birleşen Milletler Guramasynyň Baş sekretarynyň orunbasary hanym Rabab Patimany kabul etdi.

ХРОНИКА ГЛАВНЫХ СОБЫТИЙ

1 января 2025 года на новогоднем торжестве, состоявшемся в празднично украшенном зале Дворца «Döwletliler köşgi», его воспитанникам от имени уважаемого Президента Сердара Бердымухамедова, а также Национального Лидера туркменского народа, Председателя Халк Маслахаты Туркменистана Героя-Аркадага были вручены подарки.

3 января при совместной организации Халк Маслахаты Туркменистана, Меджлиса и общественных организаций в Центре общественных организаций состоялось мероприятие, посвященное выходу в свет книги «Махтумкули — мыслитель мира».

19 января Национальный Лидер туркменского народа, Председатель Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедов отбыл с визитом в Княжество Монако. В ходе визита в Княжество Монако состоялась двусторонняя встреча между Героем-Аркадагом и Князем Монако Альбером II.

22 января состоялся телефонный разговор между Национальным Лидером туркменского народа и Президентом Республики Казахстан Касым-Жомартом Токаевым.

23 января уважаемый Президент принял Генерального директора Олимпийского совета Азии, президента Всемирной организации водных видов спорта Хусейна Аль-Мусаллама.

27 января в городе Токио прошли туркмено-японские межмидовские консультации, на которых стороны подтвердили приверженность расширению конструктивного партнёрства в политико-дипломатической, торгово-экономической, культурно-гуманитарной областях, в том числе в нефтегазовой и газохимической отраслях, в области электроэнергетики и транспорта, цифровизации и информационных технологий, а также взаимодействия с авторитетными международными организациями, в частности, с ООН.

29 января состоялся телефонный разговор Председателя Халк Маслахаты Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова и Президента Кыргызской Республики Садыра Жапарова.

31 января в штаб-квартире Благотворительного фонда по оказанию помощи нуждающимся в опеке детям имени Гурбангулы Бердымухамедова Национальный Лидер туркменского народа принял руководителей компании «Korea Meditech Co., Ltd» Республики Корея, которая много лет успешно работает в нашей стране, и расположенной в Корее японской компании «Sumitomo».

1 февраля в городе Аркадаг состоялась торжественная церемония награждения Группы национальных конных игр «Galkynyş», успешно выступившей на 47-м Международном цирковом фестивале, прошедшем в Монте-Карло Княжества Монако, где она удостоилась Золотой награды и других специальных призов.

5 февраля уважаемый Президент принял специального советника Премьер-министра Японии Акихису Нагашиму.

7 февраля Президент провёл расширенное заседание Кабинета Министров, на котором были подведены итоги работ отраслей экономики за 2024 год.

18 февраля уважаемый Президент провёл встречу с главой Республики Татарстан Российской Федерации Рустамом Миннихановым, прибывшим в нашу страну с рабочим визитом.

21 февраля уважаемый Президент провёл встречу с Вице-президентом, заместителем Премьер-министра, министром по делам Аппарата Президента Объединённых Арабских Эмиратов шейхом Мансуром бин Зайед Аль Нахайяном, прибывшим в нашу страну с визитом.

24 февраля уважаемый Президент принял заместителя Генерального секретаря Организации Объединённых Наций госпожу Рабаб Фатиму.

IMPORTANT EVENTS

On January 1, 2025, at a New Year's ceremony held at the Palace of «Döwletliler köşgi», the students were presented with gifts on behalf of the Esteemed President Serdar Berdimuhamedov and Hero Arkadag, the National Leader of the Turkmen people, Chairman of the People's Council of Turkmenistan.

On January 3, the presentation of our Hero Arkadagly Serdar's new book «Magtymguly — the Sage of the World» was held at the Center for Public Organizations, organized jointly by the People's council of Turkmenistan and the Mejlis, also public organizations.

On January 19, the national leader of the Turkmen people, Chairman of the People's Council of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedov visited the Principality of Monaco. During the trip to Monaco, our Hero Arkadag had a tet-a-tet meeting with Prince Albert II.

On January 22, our President had a telephone conversation with President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev.

On January 23, the President of the Republic of Turkmenistan received the General Director of the Olympic Council of Asia, President of the World Aquatics Organization Hussein Al-Musallam.

On January 27, Turkmen-Japanese political consultations were held in Tokyo. The parties confirmed their commitment to expand effective cooperation in the political, diplomatic, trade, economic, cultural and humanitarian fields, including oil and gas, gas chemistry, electric power industry, transport, digital systems, information technology, as well as further development of relations with reputable international organizations, in particular, the United Nations.

On January 29, Chairman of the People's Council Gurbanguly Berdimuhamedov had a telephone conversation with President of the Kyrgyz Republic Sadyr Japarov.

On January 31, at the headquarters of the Gurbanguly Berdimuhamedov Charitable Foundation for the Support of Children in Need, our national leader received the leadership of «Korea Meditech Co., Ltd» the Republic of Korea, which has been operating effectively in the country for many years, and the head of the Japanese company «Sumitomo» in Korea.

On February 1, at the city of Arkadag hosted a ceremony honoring the «Galkynyş» national equestrian team, which successfully performed at the 47th International Circus Art Festival, held in Monte Carlo, Principality of Monaco, from January 17 to 26, and won a gold medal and other special prizes.

On February 5, the esteemed President received Special Adviser to the Prime Minister of Japan Akihisa Nagashima.

On February 7, the esteemed President held a meeting of the Cabinet of the Ministers. The results of the work carried out in the sectors of our country's economy in 2024 have been summarized.

On February 18, the esteemed President met with the Head of the Republic of Tatarstan of the Russian Federation, Rustam Minnikhanov, who arrived in our country on a business visit.

On February 21, the esteemed President met with Sheikh Mansour bin Zayed Al Nahyan, Vice President of the United Arab Emirates, Deputy Prime Minister, Minister of Presidential Affairs, who is on a visit to our country.

On February 24, the esteemed President received the Deputy Secretary General of the United Nations, Mrs. Rab Fatima.

ŞANLY ÝYLYŇ ŞYGARY

Eziz Diýarymyzda halkymyz her bir ýyly uly umyt-arzuwlar we ruhabelentlik bilen garşy alýar. Parahatçylyk dörediji aýdyň maksatlary, ynsanperwer syýasaty bilen dünýäde giňden tanalýan Garaşsyz, hemişelik Bitarap Türkmenistan Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň taýsyz tagallalary, köptaraply başlangyçlary bilen uly üstünlikleriň we ösüşleriň ýoly bilen öňe barýar. Ýurdumyzda her bir täze ýyla döwrebap at goýmaklyk indi döbe öwrüldi. Şeýle ajaýyp döwrümüzde Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň başlygy Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýiti zehininden, jöwher paýhasyndan dörän, parahatçylygyň, ynanyşmagyň we dost-doganlygyň ähmiýetini, onuň gadyr-gymmatyny giňden açyp görkezýän «Türkmenistan — parahatçylygyň we ynanyşmagyň Watany» atly ajaýyp goşgusyndan ugur alnyp, Türkmenistanyň Mejlisi tarapyndan täze 2025-nji ýylyň «Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly» diýlip yglan edilmeginde çuňňur many bar. Bu şygar eziz Diýarymyzyň agzybirlik, parahatçylyk hem-de ynanyşmak arkaly belent sepgitleri, beýik ösüşleri gazanýandygyny şöhlendirýär. Munuň özi ähli türkmen halkynyň ýürek arzuwy, köňül islegi.

Türkmen halkynyň gadymdan gelýän hoşniýetlilik, parahatsöýüjilik, ynsanperwerlik häsiýetleri we döpleri döwletimiziň oňyn Bitaraplyga esaslanýan daşary syýasatynyň özeni bolup durýar. Halkara hyzmatdaşlygy ösdürmekde we umumadamzat ösüşlerine dahylly meseleleriň oňyn çözümlerini tapmakda döwletimiziň alyp barýan syýasaty dünýä bileleşigi tarapyndan giňden goldanylýar. Döwrümize şan berjek täze ýylyň «Halkara parahatçylyk we ynanyşmak ýyly» diýlip atlandyrylmagy ýurdumyzyň, Milli Liderimiz Gahryman Arkadagymyzyň, Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň dünýä ýüzündäki abraý-mertebesiniň belentliginiň alamatydyr. Birleşen Milletler Guramasynyň kabul eden Kararnamasy esasynda 2025-nji ýylyň dünýäde bu şygar astynda geçjekdiginiň özi munuň aýdyň subutnamasydyr.

Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň, Gahryman Arkadagymyzyň dünýä ýüzüni parahatçylyga, asuda-abadan durmuşa çagyryşy asyrlara, nesillere serpaýdyr. Türkmen topragynda, giň dünýäde hemişe parahatçylyk, birek-birege ynam höküm sürsün!

Gyzylgöl BALLYÝEWA,
Aşgabat şäherindäki 31-nji orta mekdebiň türkmen dili we edebiýaty mugallymy, Aşgabat şäher halk maslahatynyň agzasy.

MILLI BUÝSANJYMYZYŇ ŞÖHRATY ARTÝAR

Gazanylýan uly üstünlikler, şanly ýeňişler ajap eýýamy-myzyň her gününü bagtyýarlyga besleýär. «Galkynyş» milli at üstündäki oyunlar toparynyň şu ýylyň ýanwar aýynda Monte-Karloda geçirilen halkara sirk sungaty festiwalynda baş baýraga we ýörite sylaglaryň birnäçesine mynasyp bolmagy il-ulsumyzyň göwnüni galkyndyrdy. Bu taryhy ýeňiş türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyzyň Monako Knýazlygyna saparyna gabat gelmegi buýsanjymyzy goşalandyrdy. Gahryman Arkadagymyzyň hem-de hormatly Prezidentimiziň ýurdumyzda atçylyk sungatyny ösdürmek, türkmen atşynaslaryna giň mümkinçilikleri döretmek ugrundaky tagallalaryndan ruhlanýan «Galkynyş» toparynyň çykyşlarynda ajaýyp ahalteke bedewleriniň we artistleriň sazlaşykly hereketleri, milli lybaslaryň öwüşgini, iň çylşyrymly tilsimleriň ýerine ýetirilişiniň ýokary derejesi tomaşaçylarda uly täsirleri galdyrdy.

Ýeňiş bilen Watanymyza dolanyp gelen «Galkynyş» milli at üstündäki toparynyň Arkadag şäherindäki Görogly adyndaky döwlet sirkinde görkezen çykyşlary ildeşlerimizde ýatdan çykmajak täsirleri galdyrdy. Sirk ussatlarynyň hormatly Prezidentimiziň hem-de Gahryman Arkadagymyzyň serpaýlary bilen sylaglanmagy bolsa ýurdumyzda bu sungaty mundan beýläk hem ösdürmek ugrunda uly tagallalaryň edilýändigini görkezýär.

Behişdi bedewler bu gün бүтін дүнýäniň ünsüni özüne çekýär. «Galkynyş» milli at üstündäki oyunlar toparynyň halkara derejedäki üstünligi ahalteke bedewlerimize bolan buýsanjymyzy has-da artdyrdy. Monako Knýazlygyna saparynyň dowamynda hem-de Arkadag şäherinde Milli Liderimiziň toparyň agzalary bilen duşuşyp, olary gazanan uly ýeňiş bilen gutlama-gy Watanymyzyň abraýyny has-da beýgeltmek üçin yhlasyny gaýgyрмаýan erjel ýigitdir gyzlarymyzyň zähmetine goýulýan belent sarpanyň nyşanydyr.

Täze taryhy döwürde hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda milli medeniýetimizi we sungatymyzy ösdürmek, dünýäde giňden wagyz etmek boýunça uly işler alnyp barylýar. Sungatyň dürli ugurlary bilen bir hatarda, milli sirk sungatynyň ösdürilmegine hem uly üns berilýär. Dünýäde meşhurlygy barha artýan «Galkynyş» milli at üstündäki oyunlar topary milli buýsanjymyz bolan bedewlerimizi Ýer ýüzünde giňden tanatmaga uly goşant goşýar. Toparyň Diýarymyzda guralýan dabarlarda, şanly seneler mynasybetli medeni-köpçülikleýin çärelerde ýerine ýetirýän çykyşlaryna tomaşa edeniňde, näýbaşy milli gymmatlygymyz bolan behişdi bedewlerimize buýsanjyň has-da artýar.

Üstümizdäki ýylyň ilkinji aýynda gazanylan ýeňiş şanly ýylda eziz Watanymyzyň abraýyny has-da artdyryp, il-ulsumyzyň göwnüni ganatlandyrjak hoş habarlaryň köp boljakdygynyň nyşanydyr. Milli gymmatlyklarymyza uly hormat goýup, atçylyk sungatyny has-da ösdürmek ugrunda uly tagallalary edýän Gahryman Arkadagymyzyň hem-de hormatly Prezidentimiziň alyp barýan döwletli işleri elmydama rowaçlyklara beslensin!

Annajemal AMANGYLYJOWA,
Türkmenistanyň Telekommunikasiýalar we
informatika institutynyň mugallymy.

Watanymyzda mährem zenanlarymyzyň hormatyna giňden bellenilýän Halkara zenanlar gününe bagyşlanan dabaralar giň gerime eýe bolýar. Arkadagly Gahryman Serdarymyzyň zenanlara pul sowgadyň bermegi hem-de köp çagaly enelere «Ene mähri» diýen hormatly ady dakmak hakynda Permana gol çekmegi, hormatly adyň nyşanlarynyň, şeýle hem köp çagaly maşgalalara täze öýleriň berilmegi ýurdumyzda giňden bellenilýän Halkara zenanlar gününe türkmen zenanlaryna ýatdan çykmajak sowgatdyr.

Giňden bellenilip geçilýän zenanlaryň ajaýyp baýramyna bagyşlanan dabaraly çäreler aýratyn many-mazmuna eýedir. Milli mirasymyzy aýawly gorap saklamakda we geljekki ne-

ZENANLARYŇ HORMATYNA

sillere ýetirmekde zenanlaryň hyzmaty uludyr. Zenanlar des-sanlaryň, rowaýatlaryň, gahrymançylykly eposlaryň we söýgi baradaky gazallaryň, kalplarda orun alan halk aýdymalarynyň gahrymanlarydyr. Zenanlardan ylham alyp döredilenleri sanap geçmek halkyň, ýurduň taryhyny beýan etmegi aňladýar. Ata-babalarymyz zenanlara sarpa goýmak, olaryň mertebesini belent tutmak ýaly milli däplerini müňýyllyklaryň dowamynynda kämilleşdirip, mukaddeslik derejesine ýetiripdir. Mährem enä, wepaly ýanyoldaşa, mähriban uýa bolan aýratyn hormat, maşgalada gaýyn-gelin gatnaşyklarynyň kadalary asyrlardan aşyp, halkymyzyň asylyly däpleri hökmünde biziň günlerimize gelipdir. Eneler ähli döwürde-de türkmen jemgyýetinde aýratyn orun eýeläpdir. Olar maşgala ojagynyň ýylsyzynyň hem-de jemgyýetiň ahlak esaslarynyň, ruhy we ynsanperwer kadalarynyň gözbaşynda durupdyr. Hakykatdan hem, ynsana ýaşayşy peşgeş beren ene hemişe-de tagzym edilmeli mukaddeslikdir. Ol Watan, ýurt, toprak bilen deň derejede goýlandyr. Ene toprak diýlen düşünje hem ýöne ýerden dörän däldir.

Döwletimiz köp çagaly maşgalalary hemmetaraplaýyn goldamak, olaryň ýaşayş-durmuş şertlerini gowulandyrmak barada aýratyn alada edýär. Zenanlara şeýle uly hormat goýýan Türkmen halkynyň Milli Lideri Gahryman Arkadagymyza, hormatly Prezidentimize köp sagbolsun aýdýarys. Goý, Gahryman Arkadagymyzyň, hormatly Prezidentimiziň janlary sag, ömürleri uzak bolsun, tutýan tutumly işleri elmydama rowaç alsyn!

Bahar AŞYROWA,
Aşgabat şäherindäki 129-njy orta mekdebiň
başlangyç synp mugallymy.

BAHARYŇ BUŞLUKÇYSY

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe baý medeni mirasly halkymyzyň ajaýyp döp-dessurlary, baýramçylyklary we toý-dabaralary täze mazmuna eýe boldy. Ruhý-medeni gymmatlyklarymyz asyrlaryň dowamynynda halkymyzyň kalbynda hasyl bolan arzuwlaryň özboluşly beýanyňa öwrüldi.

Türkmen halkynyň Milli bahar baýramy — Halkara Nowruz günü bilen baglanyşykly döpleri, edebi eserleri, halk oýunlary, toý tagamlary öz gözbaşyny gadymyýetden alyp gaýdýar. Eger-de Nowruzy, ilkinji nobatda tebigatyň täzeleşenişi, ekerançylyk işleriniň başlanyşy bilen baglanyşdyrýan bolsak, onda bu baýramyň gözbaşyny hut şu bereketli topraktan gözlemelidir.

Halkara Nowruz günü Türkmenistanyň ähli künjeklerinde giňden belenilip geçilýän milli baýramlaryň biridir. Bu baýram diňe bir baharyň garşylanmagyny hem-de janlanýan tebigatyň dabaralanmagynyň nyşanyň alamatlandyrmak, eýsem, parahatçylygyň, hoşniýetli goňuşulygyň we dostlugyň, adamlaryň arasyndaky özara düşünişmegiň hem jarçysydyr. ÝUNESKO-nyň Adamzadyň maddy däl medeni mirasynyň sanawyna girizilen Nowruz baýramy köp milletleriň, şol sanda türkmen halkynyň ýokary ruhy-ahlak gymmatlyklaryny, milli döp-dessurlaryny özünde jemleýär. Ol medeniýetleriň gadymy taryhyny, zähmet dessurlaryny we maşgala döplerini, saz mirasyny häzirki zamanyň sungat ýörelgeleri bilen utgaşdyryp, adamlaryň şatlygyna şatlyk goşýar.

Taryhyň dürli döwürlerinde bu baýramyň döpleri alysdaky we golaýdaky halklar bilen medeni gatnaşyklaryň berkemegine hyzmat edipdir. Beýik Ýüpek ýolunyň ugry bilen gatnan kerwenler halkymyzyň Nowruz baýramy bilen bagly döplerini dünýäniň çar künjüne ýaýradypdyrlar. Şonuň üçin hem bu Türki döwletleriň arasynda giňden belenilýän meşhur baýramçylykdyr.

Milli döp-dessurlarymyzy tirsege galdyryýan we ony guramaçylykly giňden baýram etmäge giň mümkinçilikleri döredýän Gahryman Arkadagymyza, Arkadagly Gahryman Serdarymyza halkymyzyň alkyşlary egilmezdir.

Haljan GARLYÝEWA,
S.A.Nyýazow adyndaky nah mata kombinatynyň
Tehnologiki barlaghana bölüminiň başlygy.

BILIM — GELJEGE ŞAMÇYRAG

Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň 7-nji fewralda geçirilen giňişleýin mejlisinde hormatly Prezidentimiz 2025-nji ýylda öňde durýan wezipeleri kesgitlemek bilen birlikde geçen ýylyň netijeleri boýunça hasabatlary diňledi. Döwletiň hem-metaraaplaýyn ösüşi we bu babatda edilen işler bilen gyzyklanyp, alnyp barylýan işleriň gerimini barha giňeltmek babatda tabşyryklary berdi. Mejlisiň dowamynynda döwlet Baştutanymyz ähli ugurlar bilen birlikde ylym-bilim ulgamynyň hem üstünde durup geçmek bilen, ýurdumyzda ýaşlaryň döwrebap bilim-terbiýe almagy üçin ýokary şertleri döretmek, ýaş nesliň ukyp-başarnyklaryny ýüze çykarmak üçin bilim edaralarynyň işini kämilleşdirmek, okuw meýilnamalaryny, maksatnamalaryny, okuw kitaplaryny halkara tejribelere laýyklykda döwrebaplaşdyrmak boýunça işleri dowam etdirmegiň zerurdygyny belledi. Şonuň ýaly-da orta we ýokary okuw mekdeplerinde mugallymlaryň hünärini ýokarlandyrmak boýunça yzygiderli işleri geçirmegiň, bilim ulgamynyň maddy-enjamlaýyn binýadyny berkitmäge gönükdirilen çäreleri alyp barmagyň möhümligine ünsi çekdi.

Bilim ulgamynyň döwrebap mazmuny adamzat ýaşayşynyň aň-düşünjesini häzirki zamanyň ösen talaplaryna kybapdaş dowam etdirmekdir, onuň geçmiş mirasyny we häzirki wagtdaky gazananlaryny dolulygy bilen geljekki nesillere ýetirmekdir. Hormatly Prezidentimiziň tabşyryklaryndan, öňde goýan wezipelerinden ugur alyp, bilim ulgamynyň işgärleri bu wezipeleri birkemsiz amal etmek ugrundan zähmet çekýärler. Çünki, kämil nesli kemala getirmek bilim ulgamynyň öňünde durýan döwlet derejesindäki baş aladalaryň biridir. Döwlet Baştutanymyzyň tagallalary netijesinde berilýän bilimiň hilini dünýä derejesinde laýyk ýola goýmak, ýaş neslimize döwürimiziň ösen talaplaryna laýyk bilim we terbiýe bermekde ösen döwletleriň bilim ulgamyny dolandyrmakdaky tejribesine daýanmak özüniň gowy netijelerini berýär. Muňa geçen ýylda okuwçylardyr talyplaryň halkara bäsleşiklerde jemi 1 müň 549 medal gazanmaklary hem aýdyň şaýatlyk edýär.

Hormatly Prezidentimiziň döredip berýän şertleriniň netijesinde, bilim edaralarynda halkara standartlara laýyk gelýän täze tehnologiýalardan peýdalanylmagy, ulgama ylmyň soňky gazananlarynyň hem-de okatmagyň innowasion usullarynyň ornaşdyrylmagy bilimiň hiliniň ýokary derejesini üpjün edýär. Munuň üçin bilim işgärleri, mugallymlar, okuwçylar we talyplar Gahryman Arkadagymyza hem-de Arkadagly Gahryman Serdarymyza tüýs ýürekden hoşallyk bildirip, alkyş aýdýarlar.

Oguljahan TÄÇMUHAMMEDOWA,
Türkmenistanyň Döwlet energetika
institutynyň mugallymy.

ZÄHMET GORAGLYLYGY

STANDARTLAŞDYRYŞ: howpsuz iş şertleri

Rayatlaryň iş bilen üpjünçiligini ýokarlandyrmak, iş ýerlerinde amatly, sagdyn we howpsuz zähmet şertlerini döretmek, işgärleriň bu babatdaky hukuklaryny we bähbitlerini goramak döwlet syýasatynda möhüm ugurlaryň biridir. Bu ugur adamlaryň saglygyny goramaga, olaryň zähmet işini amala aşyrmaklary we zähmet şertleriniň howpsuzlygy üçin amatly iş gurşawyny döretmäge gönükdirilendir. Bu babatda «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň goşyan goşandy örän uly. Bu makalada oba hojalyk desgalarynda zähmet howpsuzlygy babatda milli standartlaşdyryş ulgamynyň hünärmenleri tarapyndan alnyp barylýan işler dogrusynda gürrüň edilýär.

Ýurdumyzda alnyp barylýan döwlet syýasatynyň düýp mazmuny adam hakdaky aladada jemlenýär. Şunda adamyň erkin, sagdyn ýaşamagyny, zähmet çekmegini gazanmak, onuň zähmetini goramak işlerine möhüm orun berilýär. «Zähmeti goramak» düşüňjesine Türkmenistanyň Zähmet kodeksiniň 171-nji maddasynda gysgaça düşündiriş berlip, munuň zähmet işiniň barşynda işgärleriň ömrüniň we saglygynyň howpsuzlygyny üpjün ediş ulgamydygy, muňa hukuk, durmuş-ykdysady, guramaçylyk-tehniki, sanitariýa-arassaçylyk, bejeriş-öňüni alyş, dikeldiş we beýleki çäreleriň hem-de serişdeleriň girýändigini belgilenilýär.

Rayatlaryň edaralarda, kärhanalarda, guramalarda, şonuň ýaly-da oba hojalyk desgalarynda zähmetini goramak, zähmet howpsuzlygyny üpjün etmek zerurdyr. Oba hojalyk desgalarynda zähmeti goramak bilen bagly işlerde «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň başlygynyň 2014-nji ýylyň 25-nji noýabrynda çykaran 1/232 belgili buýrugy bilen tassyklanylýan «Oba hojalyk desgalarynda zähmeti goramak we senagat howpsuzlygy babatda kadalaşdyryjy hukuk namalaryň talaplarynyň berjaý edilişine gözegçilik barlaglary guramagyň we amala aşyrmagyň Tertibinden» ugru alnýar.

Degişli resminama «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň garamagyndaky edaralar tarapyndan oba hojalygyna degişli bolan desgalar boýunça gözegçilik barlaglaryny gurama-

gyň we amala aşyrmagyň tertibini kesgitleýär.

Gözegçilik barlaglaryň guralyşy

Gözegçilik barlaglary oba hojalyk önümçiligi bilen meşgullanýan desgalarda hem-de edaralarda meýilnamalaýyn we meýilnamadan daşary maksatlaýyn gözegçilik barlaglary geçirmek arkaly amala aşyrylýar.

Meýilnamalaýyn gözegçilik barlaglary Gullugyň garamagyndaky edaralaryň ýolbaşçylary tarapyndan tassyklanylýan meýilnamalara laýyklykda azyndan ýylda bir gezek geçirilýär. Munda barlanýan kärhananyň enjamlarynyň howpsuzlyk ýagdaýynyň doly barlanylmagy, şeýle hem onuň ähli böleklerinde howpsuz zähmet şertlerini döretmegiň meseleleri boýunça öňüni alyş işiniň guralyşy hem-de şu Tertibiň talaplarynyň berjaý edilişi göz önünde tutulýar. Barlaglar Gullugyň ygtyýarlyklaryna degişli bolan gözegçilik ugurlary boýunça düzülen toparyň düzüminde geçirilýär.

Howpsuzlyk kadalarynyň we beýleki kadalaşdyryjy resminamalaryň bozulmagy bilen baglanyşykly ýagdaýlarda ýa-da Gullugyň ýolbaşçylarynyň tabşyrygy esasynda meýilnamadan daşary maksatlaýyn barlaglar geçirilip bilner.

Gözegçilik barlaglarynyň dowamynda şeýle meseleler seljerilýär:

➤ Türkmenistanyň Zähmet kodeksiniň 185-nji maddasyna laýyklykda kärhanada zähmeti goramagyň talaplaryny

berjaý etmek, şolaryň ýerine ýetirilişine gözegçiligi amala aşyrmak maksatly, zähmeti goramak gullugynyň döredilendigi ýa bolmasa şol cygyrda zähmeti goramak boýunça degişli taýýarlygy ýa-da iş tejribesi bolan hünärmeniň wezipesiniň girizilendigi;

➤ Kodeksiň 178-nji we 194-nji maddalarynyň talaplaryna laýyklykda kärhananyň ähli işgärlerine, şol sanda onuň ýolbaşçysyna hem, zähmeti goramak boýunça okuwyny we zähmeti goramagyň talaplary boýunça bilimlerine bolan barlagyň geçirilýändigini hem-de işe ýerleşýän ähli adamlar we başga işe geçirilýän işgärleriň hemmesi üçin zähmeti goramak boýunça gözükdirme geçirilýändigini, işleriň howpsuz usullarynyň, tärleriniň öwredilýändigini we heläkçilik çekenlere ilkinji kömegi bermek işiniň guralandygy;

➤ aýal-gyzlaryň we maşgala borçlary bolan beýleki adamlaryň zähmetiniň ulanylmagy gadagan edilýän işler hem-de zähmet düzgüniniň aýratynlyklary babatda Kodeksiň 242-nji we 243-nji maddalarynyň, on sekiz ýaşyna ýetmedik adamlaryň zähmetiniň ulanylmagy gadagan edilýän işler babatda Kodeksiň 253-nji maddasynyň, ýaşy on altydan on sekize çenli işgärler üçin iş düzgünini babatda Kodeksiň 60-njy we 70-nji maddalarynyň, on sekiz ýaşyna ýetmedik ähli adamlaryň işe diňe deslapky lukmançylyk gözegçiliginden soň kabul edilýändigini we on sekiz ýaşyna ýetýänçäler her ýyl hökmany suratda lukmançylyk gözegçiligine degişlidigi barada Kodeksiň 251-nji maddasynyň talaplarynyň berjaý edilýändigini, önümçilikdäki betbagtçylykly hadysalary derňemek we olary hasaba almak barada Kodeksiň 200-nji we 201-nji maddalarynyň talaplarynyň berjaý edilýändigini (N-1 görnüşdäki namalaryň düzülmegi we tassyklanmagy, önümçilikdäki betbagtçylykly hadysalaryň hasaba alynýan kitabyň bardygyny);

➤ zähmeti goramak we ýangyn howpsuzlygy boýunça işleri guramaga we geçirmäge jogapkär adamlaryň bellegenligi barada buýrugyň her bir önümçilik meýdançasyny boýunça bardygyny;

➤ ýük galdyryjy enjamlaryň, basyş astynda işleýän gaplaryň howpsuz ulanylyşyna tehniki barlaglaryň guralyşy baradaky; elektrik we gaz hojalygynyň howpsuzlygy boýunça degişli rugsat topary bolan, elektro-hojalyga jogapkär adamyň bellegenligi baradaky; işgärle-

riň hususy we köpçülikleýin gorag serişdeleri bilen üpjün edilmeginiň guralmagyna jogapkär adamyň bellegenligi baradaky; howply önümçilik desgalarda işleri geçirmäge hukuky bolan adamlaryň toparyny kesgitleýän (guýular, lagym ulgamy, elektrik desgalary, ýük göteriji mehanizmler, hereket edýän sehlerde abatlama we durkuny täzeleme boýunça işler geçirilende we ş.m.) buýruklaryň bardygyny;

➤ ýokary howply desgalarda hyzmat edýän adamlaryň hünär synaglarynyň we bilimleriniň barlanylyşynyň öz wagtynda geçirilişi (krancylar, ýük çatyjylar, elektrikler, gaz-elektrik kebsirleýjiler, gazanlaryň ussalary, ammiak-gysyjy desgalaryň ussalary we ş.m.);

➤ stanoklar, maşynlar, enjamlar ulanylanda olary howpsuz ulanmagyň kadalarynyň berjaý edilişi, germewleriň (aýlanýan böleklerde, hereket geçirijilerde gorag ýapgyrlarynyň) we olaryň ýer bilen birikdirmeleriniň, şeýle-de awtoulaglaryň awtoduralgalarda ýer bilen birikdirmeleriniň bardygyny;

➤ awtoulaglaryň we oba hojalyk ulaglaryň duralgalarynyň gözegçilik gatnawlarynyň awtomobil ulaglar babadaky zähmeti goramak boýunça kadalara laýyklygy;

➤ traktor we oba hojalyk tehnikasyny abatlamak işlerini geçirmek üçin di-regleriň ulanylyşy;

➤ ulag serişdeleriniň sürüjilerine ýola düşmezden öň we gelensoň lukmançylyk gözegçiliginiň geçirilişi;

➤ tekerlere ýel bermek üçin ýörite enjamlaşdyrylan ýerleriň bardygyny;

➤ ýangyç-ýanyjy maddalaryň awtoguýujy beketlerinde we saklanylýan ammarlarynda howpsuzlygyň üpjün edilişi, ýangyn söndürji, ýyldyrymdan goraýjy serişdeleriň, ýangyç saklanýan gaplarda goraýjy klapanlaryň bardygyny;

➤ ulag serişdelerinde we önümçilik ýerlerinde lukmançylyk gutujygynyň bardygyny;

➤ kärhanalarda sanitar barlagy geçirijileriň we mallaryň saklanylyşynyň düzgünleriniň berjaý edilişi;

➤ şitilhanalarda işlenende howpsuzlyk tehnikasynyň kadalarynyň berjaý edilişi;

➤ goraýjy ýer bilen birikdirmeleriň we elektrik geçirijileriň örtügininiň, goraýjy we dielektrik serişdeleriň, elektrik garşylygynyň, elektrik güýçli şitlerde gulplaryň bardygyny, elektrik kebsirleme işleri geçirilende elektrik kebsirleýji enjamyň ýagdaýy;

➤ ammiakly-gysyjy enjamlar ulanylanda howpsuzlygyň berjaý edilişi, işgärleriň howply enjamlary ulanmak boýunça resminamasynyň (şahadatnamasynyň) bardygyny, olaryň bilimleriniň öz wagtynda barlanandygy, şahsy gorag serişdeleri bilen üpjünçiliginiň (hususy gazdan goraýjylar bilen), basyş astynda işleýän gaplaryň, şeýle-de ölçege serişdeleriniň öz wagtynda barlanylyandygy, gysyjylaryň ýerleşen jaýlarynda howa alyş-çalşygynyň bardygyny, gysyjylarda we resiwerlerde ýazgylaryň bardygyny;

➤ sanitariýa-durmuş otaglarynyň, naharlanmak üçin otaglaryň, lukmançylyk kömegini bermek üçin otaglaryň, iş wagtynda dynç alyş üçin we psihologik kömek üçin enjamlaşdyrylan otaglaryň, dermanhanajykly sanitariýa nokatlaryň, gyzgyn sehlerdäki we ýerlerdäki işgärleri gazlandyrylan duzly suw hem beýlekiler bilen üpjün etmek üçin abzalalaryň (enjamlaryň) bardygyny we ş.m.

Soňra gözegçilik barlaglary resmileşdirilýär.

Gözegçilik barlaglarynyň netijeleriniň resmileşdirilişi

Oba hojalyk desgalarynda gözegçilik barlaglary 10 iş gününüň dowamynda alnyp barylýar. Barlagyň netijeleri boýunça 3 nusgada ykrarnama düzülýär.

Ykrarnama şu bölümlerden ybarat:

Ilkinji maglumatlar bölümünde kärhananyň ýerine ýetirýän işleri hakynda gysgaça maglumatlar görkezilýär (zerur halatlarda soňky geçirilen gözegçilik barlagynyň netijeleri boýunça berlen teklipler we bellikler beýan edilýär).

Gözegçilik barlagynyň beýany bölümünde desgalarda bildirilýän talaplaryň berjaý edilişi hakynda maglumat berilýär hem-de düzgün bozulma ýüze çykan bolsa, anyk maglumatlar görkezilýär.

Teklipler we görkezmeler bölümünde ýerine ýetirilmeli wagty anyk görkezilip, berjaý edilmegi hökmany bolan görkezmeler berilýär we işleriň talaba laýyk alnyp barylmagyna ýardam etjek teklipler beýan edilýär.

Netijeler bölümünde barlagyň netijeleri boýunça umumy netije çykarylýar.

Gözegçilik barlaglarynyň netijeleriniň ýerine ýetirilişi

Barlaglaryň netijesinde oba hojalyk desgalaryna bildirilýän talaplaryň we düzgünleriň bozulmalary ýüze çykarylýan halatynda, düzgün bozulmanyň häsiýetine baglylykda bellenen tertipde degişli çäreler görüldür. Gözegçilik barlagynyň netijeleri boýunça düzülen yk-

rarnamanyň «Teklipler we görkezmeler» bölümünde düzgün bozulmalary aradan aýyrmak boýunça teklipler we görkezmeler berilýär. Ýüze çykarylan düzgün bozulmalaryň 20 senenama gününüň dowamynda aradan aýrylmalydygy we netijesi boýunça barlagy geçiren Gullugyň garamagyndaky edara resmi görnüşde habar berilmelidigi degişli Tertipde belenilýär.

Gaýtadan gözegçilik barlagy ilkinji gözegçilik barlagyny geçiren Gullugyň garamagyndaky edara tarapyndan geçirilýär. Gaýtadan geçirilen gözegçilik barlagynyň netijeleri talabalaýyk bolan halatynda, ykrarnamanyň «Netijeler» bölümünde kärhananyň kadalaşdyryjy resminamalaryň talaplaryna laýyklygy hakynda netije çykarylýar.

Gaýtadan geçirilen gözegçilik barlagynda oba hojalyk kärhanasy tarapyndan ýeterlik derejede işler geçirilmän, ilkinji barlagyň netijeleri boýunça ýüze çykarylan düzgün bozulmalary aradan aýyrmak baradaky teklipleriň we görkezmeleriň kesgitlenen möhletde ýerine ýetirilmändigini anyklanan halatynda, ykrarnamanyň «Netijeler» bölümünde kärhananyň işiniň kadalaşdyryjy resminamalaryň talaplaryna laýyk gelmeýändigini hem-de onuň işiniň belenen tertipde togtadylmagy ýa-da gadagan edilmegi barada netije çykarylýar.

Gaýtadan geçirilen barlagyň netijeleri gutarnykly hasap edilýär.

Häzirki wagtda zähmeti goramak bilen bagly kadalaryň ýerine ýetirilmegini bolan talap ýokary. Munuň özi adamlaryň ýaşayş-durmuş derejesini ýokarlandyrmak, ykdysady ösüşi gazanmak, işiň netijeliligini artdyrmak, raýatlaryň zähmet çekmäge bolan hukuklaryny we isleglerini durmuşa geçirmekleri üçin zerur şertleri hem-de mümkinçilikleri döretmek, işgärler bilen iş berijileriň arasyndaky oňyn zähmet gatnaşyklaryny ösdürmek, işgärleriň ömrüni we saglygyny goramak hem-de betbagtçylykly hadysalaryň sanyny azaltmak maksadyna gönükdirilendir. Bu babatda milli standartlaşdyryş ulgamyň hünärmenleri tarapyndan amala aşyrylýan işler bolsa her bir türkmenistanlynyň bagtyýar durmuşyna goşulan goşantdyr.

Güljan DURDYÝEWA,
«Standart, hil we howpsuzlyk».

ОХРАНА ТРУДА

СТАНДАРТИЗАЦИЯ: БЕЗОПАСНЫЕ УСЛОВИЯ ТРУДА

Повышение занятости, создание комфортных, здоровых и безопасных условий труда, а также защита прав и интересов работников выступают в числе приоритетов государственной политики. Принимаемые целевые меры призваны обеспечивать охрану здоровья людей, комфортную рабочую среду для надлежащего выполнения ими своих задач в безопасных условиях труда. И в это дело значительный вклад вносит Главная государственная служба «Türkmenstandartlary». Статья посвящена деятельности сотрудников национальной системы стандартизации в области безопасности труда на сельскохозяйственных объектах.

Суть государственной политики Туркменистана заключается в заботе о человеке, то есть она всецело направлена на обеспечение свободной жизни граждан в здоровом окружении, создание условий для производительного труда работников в безопасности. Содержание охраны труда кратко поясняется в статье 171-й Трудового кодекса Туркменистана (далее — ТК). В ней данный термин определяется как система обеспечения безопасности жизни и здоровья работников в процессе трудовой деятельности, включающая правовые, социально-экономические, организационно-технические, санитарно-гигиенические, лечебно-профилактические, реабилитационные и иные мероприятия, средства и методы, направленные на обеспечение безопасных условий труда.

Охрана и защита труда граждан на предприятиях, в ведомствах и организациях, равно как и на сельскохозяйственных объектах, весьма важны. Целевые меры на с/х объектах определяются «Порядком организации и проведения инспекционных проверок выполнения на сельскохозяйственных объектах требований нормативных правовых актов в области охраны труда и промышленной санитарии». Приведённый документ утверждён приказом председателя Главной государственной службы «Türkmenstandartlary» № 1/232 от 25 ноября 2014 года. В нём определяется порядок организации и проведения инспекционных проверок на объектах сельского хозяйства органами, подведомственными Главной государственной службе «Türkmenstandartlary».

Организация инспекционных проверок

Инспекция объектов и предприятий, занимающихся на сельскохозяйственном производстве, осуществляется в виде плановых и внеплановых инспекционных проверок.

Плановые инспекционные проверки проводятся как минимум раз в год в соответствии с планами, утверждаемыми руководителями подведомственных Службе органов. Они состоят в проверке состояния безопасности оборудования на предприятии и организации профилактических мер для поддержания безопасных условий труда, а также исполнения положений настоящего Порядка. Проверки проводятся в составе группы, составленной по направлениям проверки, отнесённым к полномочиям Службы.

Внеплановые проверки могут быть проведены в случаях нарушения норм безопасности и иных нормативных документов либо на основании поручения руководства Службы.

В ходе инспекционных проверок первоочередное внимание уделяется:

➤ созданию службы охраны труда или включению в штатное расписание предприятия должности специалиста по охране труда, имеющего соответствующую подготовку или опыт работы в этой области, для обеспечения соблюдения требований охраны труда, осуществления контроля за их выполнением на предприятии согласно статье 185-й ТК;

➤ прохождению всеми работниками предприятия, в том числе его руководителя, обучения по охране труда и проверки знаний требований охраны труда, проведению для всех поступающих на работу лиц, для работников, переводимых на другую работу, инструктажа по охране труда, организации обучения безопасным методам и приёмам выполнения работ и оказания первой помощи пострадавшим согласно положениям статей 178-й и 194-й ТК;

➤ соблюдению положений статей 242-й и 243-й ТК о работах, запрещающих применение труда женщин и других лиц с семейными обязанностями, и об особенностях режима их труда; статьи 253-й ТК о работах, на которых не допускается применение труда лиц моложе восемнадцати лет; статей 60-й и 70-й ТК о режиме работы для работников в возрасте от шестнадцати до восемнадцати лет; статьи 251-й ТК о приеме на работу всех лиц моложе восемнадцати лет лишь после предварительного медицинского осмотра, в последующем подлежащих ежегодному обязательному медицинскому осмотру до достижения возраста восемнадцати лет; статей 200-й и 201-й ТК о расследовании и об учете несчастных случаев на производстве (оформлению и утверждению актов по форме N-1, наличию книги учета несчастных случаев на производстве);

➤ наличию приказа о назначении лиц, ответственных за организацию и проведение работ по охране труда и пожарной безопасности на каждом производственном участке;

➤ наличию приказов об организации технических осмотров грузоподъемных устройств и сосудов, работающих под давлением, для безопасной их эксплуатации; о назначении лица, ответственного за электрохозяйство, имеющего группу разрешений по безопасности электрического и газового хозяйства; о назначении лица, ответственного за снабжение работников индивидуальными и коллективными средствами защиты; об определении круга лиц, имеющих допуск к выполнению работ на опасных производственных объектах (скважины, канализационная система, электрические установки, грузоподъемные механизмы, при ремонте и реконструкции действующих цехов и прочее);

➤ своевременному проведению аттестаций и проверки знаний лиц, обслуживающих объекты повышенного риска (крановщики, грузчики, электрики, газосварщики, мастера котельных, аммиачно-компрессорных установок и т.п.);

➤ соблюдению правил безопасной эксплуатации станков, машин, оборудования, наличию ограждений (защитных устройств на вращающихся частях, двигателях) и их заземления, а также заземления автомобилей на автостоянках;

➤ соответствию правилам охраны труда на автомобильных средствах стоянок, контрольных заездов автомобилей и сельскохозяйственных машин;

➤ использованию опорно-подъемных устройств при ремонте трактора и сельскохозяйственной техники;

➤ проведению медицинского обследования водителей транспортных средств до выезда и по возвращении;

➤ наличию специально обустроенных зон для накачивания колёс воздухом;

➤ обеспечению безопасности на автозаправочных станциях и резервуарах для хранения топлива и горючего, наличию огнетушителей, устройств молниезащиты, предохранительного клапана бензопомп;

➤ наличию медицинской аптечки в транспортных средствах и производственных помещениях;

➤ соблюдению на предприятиях правил ветеринарно-санитарного контроля;

➤ соблюдению правил техники безопасности при работе в помещениях;

➤ наличию соединений с защитным заземлением и изоляции на электропроводах, защитных и диэлектрических материалов, замков на электрических щитках, состоянию приборов электропротивления, электросварочного оборудования при выполнении электросварочных работ;

➤ соблюдению техники безопасности при эксплуатации аммиачно-компрессорного оборудования, наличию у работников документа (удостоверения) для использования опасного оборудования, своевременной аттестации работников, обеспечению их индивидуальными средствами защиты (в частности противогазами), своевременной проверке сосудов, работающих под давлением, и

измерительных приборов, наличию вентиляции в помещениях, где установлены компрессоры, надписей на компрессорах и ресиверах;

➤ наличию санитарно-бытовых помещений, помещений для приема пищи, кабинетов для оказания медицинской помощи, помещений для отдыха и оказания психологической помощи, санитарных пунктов с аптечками, автоматов для обеспечения газированной минеральной водой работников в горячих цехах и помещениях и т.п.

По окончании инспекционных проверок оформляется акт.

Оформление результатов инспекционных проверок

Инспекционные проверки сельскохозяйственных объектов проводятся в течение 10 рабочих дней. По результатам проверки составляется акт в 3-х экземплярах.

Акт проверки состоит из нескольких частей:

В первой части приводится краткая информация о деятельности предприятия (при необходимости — рекомендации и замечания по результатам последней проверки).

В части «Протокол инспекционной проверки» дается информация о соблюдении требований на объекте и подробные сведения о нарушениях, в случае их выявления.

В части «Рекомендации и указания» четко прописываются сроки их выполнения, указания, подлежащие обязательному исполнению, и рекомендации, которые позволят наладить рабочие процессы согласно требованиям.

В части «Результаты» выносится общее заключение по результатам проверки.

Исполнение результатов инспекционных проверок

В случае выявления по результатам проверки нарушений требований и правил на объектах сельского хозяйства в установленном порядке принимаются меры, соответствующие характеру нарушения. В разделе «Рекомендации и указания» акта, составленного по результатам проверки, прописываются рекомендации и указания, которые позволят устранить выявленные нарушения. В Порядке определено, что срок устранения выявленных нарушений составляет 20 календарных дней с последующим официальным уведомлением подведомственного Службе органа, проводившего проверку.

Повторная инспекционная проверка проводится подведомственным Службе органом, проводившим проверку в первый раз. При удовлетворительных результатах повторной проверки в разделе акта «Результаты» делается заключение о соответствии предприятия требованиям нормативных документов.

В случае установления факта не выполнения рекомендаций и указаний по устранению нарушений на сельскохозяйственном предприятии, выявленных по результатам первой проверки, в части «Результаты» акта повторной проверки делается заключение о несоответствии рабочих процессов на предприятии требованиям нормативной документации. При этом выносится решение о ликвидации или запрещении в установленном порядке деятельности предприятия.

Результаты повторной проверки считаются окончательными.

Сегодня требования к соблюдению норм по охране труда весьма высокие, что призвано улучшать качество жизни людей, поддерживать рост экономики, повышать эффективность труда, создавать необходимых условий для реализации гражданами права на труд и потребностей, налаживать здоровые рабочие отношения между работниками и работодателями. Вместе с тем подобные меры в первую очередь нацелены на охрану жизни и здоровья работников и минимизацию количества несчастных случаев на производстве. В этом плане целевая работа специалистов национальной системы стандартизации — вклад в обеспечение счастливой жизни каждого туркменистанца.

Гульджан ДУРДЫЕВА,

«Стандарт, качество и безопасность».

LABOR PROTECTION

STANDARDIZATION: safe work conditions

Increasing the employment of citizens, creating comfortable, healthy and safe working conditions in the workplace, and protecting the rights and interests of employees in this regard is one of the important areas of government policy. This area is aimed at protecting people's health, creating favorable conditions for them to perform their work and ensuring the safety of working conditions. In this regard, the contribution of the main state service «Türkmenstandartlary» is very great. This article will focus on the work carried out by specialists of the national standardization system in the field of occupational safety at agricultural facilities.

The essence of government policy in the country is focused on caring for people. An important role is assigned to the achievement of a free, healthy life, hard work and the protection of human labor. The concept of «Labor protection» is briefly described in article 171 of the Labor Code of Turkmenistan, which states that it is a system for ensuring the safety of life and health of employees during work, including legal, socio-economic, organizational, technical, sanitary, therapeutic, preventive, health and other measures and means.

It is necessary to protect the work of citizens in institutions, enterprises, organizations, as well as at agricultural facilities, and ensure labor safety. In matters related to labor protection at agricultural facilities, the main state service «Türkmenstandartlary» is guided by Order No. 1/232 dated November 25, 2014 «Rules for organizing and conducting inspections of compliance with the requirements of regulatory legislation in the field of labor protection and industrial safety at agricultural facilities».

The relevant document defines the procedure for organizing and conducting inspections of facilities related to agriculture by the institutions of the main state service «Türkmenstandartlary».

Organization of supervisory research

Inspections are carried out by conducting scheduled and unscheduled targeted inspections at facilities and institutions engaged in agricultural production.

Scheduled inspections are conducted at least once a year in accordance with plans approved by the heads of departments controlled by the Service. This includes a full check of the safety status of the equipment of the inspected enterprise, as well as the organization of preventive maintenance on the creation of safe working conditions in all its areas, as well as compliance with the requirements of this Regulation. Inspections are carried out as part of groups formed in the areas of control assigned to the Service.

Unscheduled targeted inspections may be carried out in cases of violations of safety regulations and other regulatory documents, or on the basis of instructions from the management of the Service.

The following issues are analyzed during the audit:

➤ In accordance with article 185 of the Labor Code of Turkmenistan, in order to comply with the requirements of occupational safety at an enterprise and monitor their implementation, a labor protection service is established or an expert with appropriate training or work experience in the field of occupational safety is appointed;

➤ In accordance with the requirements of articles 178 and 194 of the code, all employees of the enterprise, including its head, undergo occupational safety training and knowledge testing of occupational safety requirements, conducting occupational safety training for all workers and workers transferring to other jobs, training in safe methods and types of work, organization of first aid to victims of accidents;

➤ Articles 242 and 243 of the labor code on the prohibition of the employment of women and other persons with family responsibilities and labor rules, article 253 of the labor code on the prohibition of the employment of persons under the age of eighteen, articles 60 and 70 of the labor code for employees aged sixteen to

eighteen, compliance with the requirements of article 251 of the code on that all persons under the age of eighteen are employed only after a preliminary medical examination and must undergo a medical examination annually until the age of eighteen, compliance with the requirements of articles 200 and 201 of the industrial accident investigation and accounting code (preparation and approval of H-1 forms, availability of a register of industrial accidents);

➤ the presence of an order on the appointment of persons responsible for the organization and conduct of work on labor protection and fire safety at each production site;

➤ to organize technical tests for the safe use of filling equipment and pressure vessels; the presence of an appointed person responsible for the electrical economy has been appointed, who has the appropriate group of safety permits for the electric power and gas industries; the presence of an appointed person responsible for organizing the provision of workers with personal and public protective equipment; the existence of orders defining the circle of persons authorized to perform work at hazardous production facilities (wells, sewers, electrical installations, lifting mechanisms, during repair and reconstruction of mobile facilities, etc.);

➤ timely professional testing and knowledge verification of persons working at high-risk facilities (crane operators, truckers, electricians, gas and electric welders, boiler workers, ammonia compressors, etc.);

➤ compliance with the rules of their safe use in the operation of machinery, machinery, equipment, seals (protective covers for rotating parts, gears) and their grounding, as well as grounding of cars in parking lots;

➤ compliance with the regulation of the movement of passenger cars and agricultural machinery rules on labor protection in the field of motor transport;

➤ the use of poles in the repair of tractors and agricultural machinery;

➤ medical supervision of drivers of vehicles before and after departure;

➤ availability of specially equipped places for filling tires with air;

➤ availability of safety equipment, fire extinguishers, lightning protection devices and protective fittings in fuel storage tanks at gas stations and storage warehouses;

➤ availability of first-aid kits in vehicles and industrial premises;

➤ compliance with the rules of sanitary control and storage of goods at enterprises;

➤ compliance with safety regulations when working in greenhouses;

➤ the presence of connections with protective earthing and coating of electrical conductors, protective and dielectric materials, electrical resistances, electric current locks, the condition of electric welding equipment during electric welding;

➤ compliance with safety regulations when using ammonia compressor equipment, the availability of a document (certificate) of employees on the use of dangerous equipment, timely verification of

their knowledge, timely provision of personal protective equipment (especially gas protection), timely inspection of pressure vessels, as well as measuring instruments, air exchange in the rooms where the compressors are located, accounting for compressors and receivers;

➤ the presence of sanitary living rooms, canteens, rooms for medical care, rooms equipped for rest and psychological support during work, sanitary facilities with a pharmacy, equipment (equipment) for providing workers with carbonated salt water, etc. in hot fields and places.

Subsequent checks are then completed.

Registration of verification results

Inspections of agricultural facilities are carried out within 10 working days. Based on the results of the audit, an act is drawn up in 3 copies.

The act consists of the following sections:

The first section of the data provides brief information about the company's activities (if necessary, it describes recommendations and comments based on the results of the last control check).

The verification description section provides information on compliance at the facility and details of violations.

The «Recommendations and Instructions» section shows the deadlines for completion, provides instructions to follow, and provides recommendations to help complete the work in accordance with the requirements.

The «Results» section summarizes the results of the study.

Implementation of audit results

Based on the results of investigations, in case of violations of the requirements and rules for agricultural facilities, appropriate measures are taken in accordance with the established procedure, depending on the nature of the violation. Recommendations and instructions are provided in the «Recommendations and instructions» section of the audit report. The relevant Regulation states that the identified violations of the rules must be eliminated within 20 calendar days, and the results of the inspection must be officially reported to the body controlled by the Service.

The control check is carried out by the body subordinate to the Service that conducted the initial check. If the results of the repeated inspection are satisfactory, a conclusion is made in the «Results» section of the certificate on the compliance of the enterprise with the requirements of regulatory documents.

If it is established that during the repeated control inspection the agricultural enterprise performed the work insufficiently, and the recommendations and instructions for eliminating violations identified by the results of the first inspection were not fulfilled within the prescribed period, the «Results» section of the act concludes that the company's activities do not comply with the requirements of regulatory documents, and its activities are suspended or prohibited. in accordance with the established procedure.

The results of the re-examination are considered final.

Today, the requirements for compliance with occupational safety regulations are high. It is aimed at improving people's living standards, achieving economic development, improving labor efficiency, creating the necessary conditions and opportunities for citizens to exercise their rights and aspirations to work, developing positive labor relations between employees and employers, protecting workers' lives and health, and reducing the number of accidents. In this regard, the work carried out by the specialists of the national standardization system is a contribution to the happy life of every turkmen.

*Guljan DURDYEVA,
«Standard, quality and safety».*

Ýurdumyzda zähmetiň görnüşine baglylykda dürli iş şertleri bilenilen kärhanalardyr edaralar hereket edýär. Howpsuzlyk çäreleriniň talaplarynyň pugta ýerine ýetirilmegi bolsa, islendik iş beriji tarapyň ünsünde bolýan baş mesele. Şundan görnüşi ýaly, raýatlaryň döwrebap, göwnejaý we rahat işlemekleri döwletiň öňünde goýýan esasy maksady. Bu ugurda bitirilýän işlere «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugy hem dahylly.

SENAGAT HOWPSUZLYGY UGRUNDA

Bu babatdaky ýerine ýetirilýän işlerde beýleki resminamalar bilen bir hatarda «Howply önümçilik desgalarynyň senagat howpsuzlygy hakynda» Türkmenistanyň Kanunundan ugur alynýar. «Howply önümçilik desgalaryny howply önümçilik desgalarynyň döwlet sanawynda bellige almagyň, şol desgalarda heläkçilikleri çäklendirmek we olaryň netijelerini ýok etmek boýunça çäreleriň meýilnamalaryny işläp taýýarlamagyň meseleleri hakynda» Türkmenistanyň Prezidentiniň 2023-nji ýylyň 19-njy ýanwarında çykaran 396-njy Karary bilen tassyklanan «Howply önümçilik desgalaryny howply önümçilik desgalarynyň döwlet sanawynda bellige almagyň Tertibine» laýyklykda, Balkan welaýatynyň «Türkmenstandartlary» döwlet gullugynyň Türkmenbaşy şäher bölüminiň zähmeti we ýerasty baýlyklary goramak bölümçesi tarapyndan howply önümçilik desgalaryny döwlet sanawynda bellige almak işi ýola goýuldy.

Elbetde, bu işi amal etmegiň tassyklanan belli tertibi bar. Howply önümçilik desgalaryny ulanýan gurama desgalaryny Döwlet sanawynda bellige aldyrmak ýa-da gaýtadan bellige aldyrmak üçin «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugy tarapyndan tassyklanan görnüşdäki bellige almak ýa-da gaýtadan bellige almak hakynda arzany şol desgalaryň ýerleşýän ýerindäki ygtyýarly barlag edarasyna berýär. Arzanyň ýanyna şular goşulýar:

- 1) her desga boýunça iki nusgada bellige alyş kartasy;
- 2) desganyň bellige alandygy hakyndaky ozal berlen şahadatnamasy (gaýtadan bellige alnan ýagdaýynda);
- 3) desgalaryň howpsuzlygynyň esaslandyrmasy.

Türkmenistanyň Prezidentiniň ýokarda ady agzalan Karary bilen tassyklanan «Howply önümçilik desgasynda heläkçilikleri çäklendirmek we olaryň netijelerini ýok etmek boýunça çäreleriň meýilnamalaryny işläp taýýarlamagyň tertibi we bu meýilnamalaryň mazmunyna bildirilýän talaplaryň» 6-njy bendine laýyklykda:

- I howplulyk derejeli desgalar üçin 2 ýyl,
- II howplulyk derejeli desgalar üçin 3 ýyl,
- III howplulyk derejeli desgalar üçin 5 ýyl

möhlet bilen howply önümçilik desgasynda heläkçilikleri çäklendirmek we olaryň netijelerini ýok etmek boýunça çäreleriň meýilnamasyny işläp taýýarlamak göz önünde tutulandyr.

Häzirki wagtda Türkmenbaşydaky nebiti gaýtadan işleýän zawodlar toplumynyň we «Kenar» toplaýjy-ýükleýji nebit kärhanasynyň desgalary boýunça «Heläkçilikleri çäklendirmek we olaryň netijelerini ýok etmek boýunça çäreleriň meýilnamasy» Türkmenistanyň Goranmak ministrliginiň Baş raýat goranyşy we halas ediş işleri müdirliginiň ýerlerdäki birlikleri bilen ylalaşylyp, kärhanalar tarapyndan tassyklanylýar.

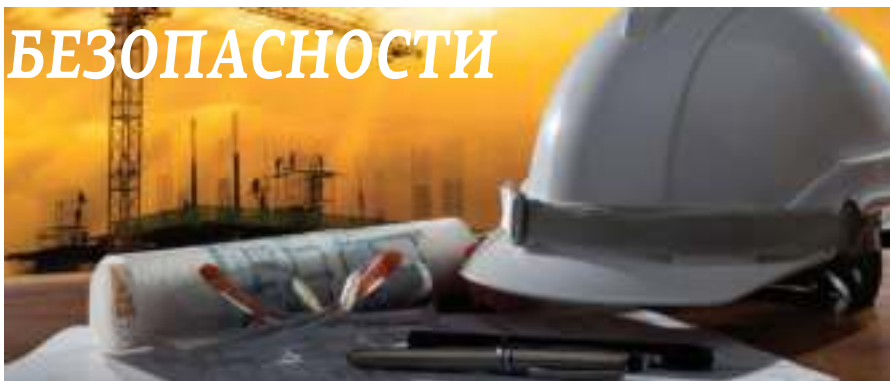
«Howply önümçilik desgalarynyň senagat howpsuzlygy babatynda işi amala aşyran kärhanalar we edaralar üçin senagat howpsuzlygynyň umumy kadalaryna» laýyklykda ýokarda ady agzalan kärhanalar boýunça «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň başlygynyň buýrugy bilen tassyklanan «Zähmeti we ýerasty baýlyklary goramak hem-de senagat howpsuzlygy babatda kadalaşdyryjy hukuk namalaryň we kadalaşdyryjy resminamalaryň talaplarynyň berjaý edilişine döwlet gözegçilik barlaglary amala aşyrmagyň Tertibine» laýyklykda, işgärleriň senagat howpsuzlygy babatynda hünär synagyndan geçendigi baradaky şahadatnamanyň nusgasy (howply önümçilik desgalarynda işleýän işgärler üçin) talap edilýär.

Howply zolakda nebit we gaz senagatynyň enjamlary bilen işleýän işgärleriň «Nebit-gaz çykarýan senagatda howpsuzlygyň kadalaryna» laýyklykda «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň edaralary tarapyndan ylalaşylan okuw sapaklary boýunça «Türkmennebit» Döwlet konserniniň Türkmenbaşydaky nebiti gaýtadan işleýän zawodlar toplumynyň hünär-tehniki okuw mekdebinde «Nebit-gaz toplumynyň desgalaryna hyzmat etmekde senagat howpsuzlygy boýunça işler» tema boýunça okuw sapaklarynyň okadylmagy ýola goýuldy. Ýörite okuw sapaklarynyň geçirilmeginiň netijesinde, nebiti we gazy gaýtadan işleýän önümçiliklerde betbagtçylyk hadysalary görmetin azaldy.

«Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň başlygynyň 2010-njy ýylyň 15-nji dekabrynda çykaran 203 belgili buýrugy bilen tassyklanan «Howply önümçilik desgalarynyň senagat howpsuzlygy babatynda işi amala aşyran kärhanalar we edaralar üçin senagat howpsuzlygynyň umumy kadalaryny tassyklamak barada» kadalaryň VIII. «Işgärleri senagat howpsuzlygy babatda synagdan geçirmäge bildirilýän talaplar» böleginiň 36-njy bendi esasynda, kärhananyň ýolbaşçysynyň buýrugy ýa-da görkezmesi bilen döredilen hünär synagy toparlary «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň degişli toparlarynyň synagdan geçirmeginde gözegçilikde saklanylýar.

Akmämet PUHANOW,
Balkan welaýatynyň
«Türkmenstandartlary» döwlet
gullugynyň Türkmenbaşy şäher
bölüminiň zähmeti we
ýerasty baýlyklary goramak
bölümçesiniň başlygy.

В ЦЕЛЯХ ПРОМЫШЛЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Условия работы в действующих в нашей стране предприятиях и учреждениях различаются от вида их деятельности. И в этом плане первостепенная задача любого руководителя состоит в поддержании безопасности на производстве: обеспечение надлежащих и комфортных условий труда — главная цель, намеченная государством. В её достижении значительное участие принимает Главная государственная служба «Тürkmenstandartlary».

Руководством в деле поддержания безопасности труда служат нормативные документы, но в первую очередь, конечно, Закон Туркменистана «О промышленной безопасности опасных производственных объектов». Сектор охраны труда и недр Туркменбашинского городского отдела Государственной службы «Тürkmenstandartlary» Балканского велаята наладила процесс регистрации в Государственном реестре опасных производственных объектов. Данная работа ведётся согласно «Порядку регистрации опасных производственных объектов в Государственном реестре опасных производственных объектов», утверждённому Постановлением Президента Туркменистана №396 «О вопросах регистрации опасных производственных объектов в Государственном реестре опасных производственных объектов, локализации аварий на них и ликвидации их последствий» от 19 января 2023 года.

Естественно, для каждой процедуры имеется регламентированный порядок. Для регистрации или перерегистрации опасных производственных объектов в Государственном реестре организация, эксплуатирующая опасные производственные объекты, подаёт в уполномоченный орган контроля по месту расположения объектов заявление о регистрации или перерегистрации по форме, утверждённой Главной государственной службой «Тürkmenstandartlary».

К заявлению прилагаются:

1) регистрационная карта на каждый объект в двух экземплярах;

2) выданное ранее свидетельство о регистрации объекта (в случае перерегистрации);

3) обоснование безопасности объектов.

Согласно пункту 6-й «Порядка разработки планов мероприятий по локализации аварий на опасных производственных объектах и ликвидации их последствий, а также требования, предъявляемые к содержанию этих планов», который утверждён вышеуказанным Постановлением Президента Туркменистана, план мероприятий по локализации аварий на опасных производственных объектах и ликвидации их последствий разрабатывается на фиксированный срок:

— для объектов I класса опасности – 2 года;

— для объектов II класса опасности – 3 года;

— для объектов III класса опасности – 5 лет.

«План мероприятий по локализации аварий и ликвидации их последствий» для Туркменбашинского комплекса нефтеперерабатывающих заводов и Кенарского предприятия по хранению и отгрузке нефтепродуктов уже согласуется с подразделениями Главного управления гражданской обороны и спасательных работ Министерства обороны Туркменистана на местах и утверждается предприятиями.

Согласно «Порядку проведения государственной инспекции за соблюдением требований нормативных правовых актов и нормативных документов по охране труда и недр, про-

мышленной безопасности», утверждённому приказом председателя Главной государственной службы «Türkmenstandartlary» для предприятий и организаций, осуществляющих деятельность в области промышленной безопасности опасных производственных объектов в соответствии с «Общими правилами промышленной безопасности для предприятий и организаций, осуществляющих деятельность в области промышленной безопасности опасных производственных объектов», требуется копия удостоверения об аттестации работников по промышленной безопасности (для работников, работающих на опасных производственных объектах).

В соответствии с «Правилами безопасности в нефтегазодобывающей промышленности» в профессионально-технической школе Туркменбашинского комплекса нефтеперерабатывающих заводов Государственного концерна «Türkmennebit» по согласованию с органами Главной государственной службы «Türkmenstandartlary» организованы курсы «Меры промышленной безопасности при обслуживании объектов нефтегазового комплекса» для работников, работающих в опасной зоне. Благодаря этому значительно снизилось количество несчастных случаев на предприятиях нефтегазоперерабатывающей отрасли.

На основании пункта 36-й раздела VIII «Требования к аттестации работников в области промышленной безопасности» «Общих правил промышленной безопасности для предприятий и организаций, осуществляющих деятельность в области промышленной безопасности опасных производственных объектов», утверждённых приказом №203 председателя Главной государственной службы «Türkmenstandartlary» от 15 декабря 2010 года, контроль за аттестацией аттестационных комиссий, созданных приказом или по указанию руководителя предприятия, осуществляют профильные комиссии Главной государственной службы «Türkmenstandartlary».

Акмаммет ПУХАНОВ,
заведующий сектором
охраны труда и недр
Туркменбашинского городского
отдела Государственной
службы «Türkmenstandartlary»
Балканского вelayата.

Depending on the type of work, enterprises and institutions with different working conditions operate in the country. Compliance with safety requirements is the main concern of any employer. It can be seen that the main goal of the state is to provide citizens with modern, convenient and comfortable work. The main state service «Türkmenstandartlary» is also involved in the work being completed in this direction.

ON THE WAY OF INDUSTRIAL SAFETY

The work carried out in this direction is guided by the Law of Turkmenistan «On industrial safety of hazardous production facilities» and other documents. In accordance with the «Procedure for registration of hazardous production facilities in the State register of hazardous production facilities», approved by Decree of the President of Turkmenistan dated January 19, 2023 No. 396 «On registration of hazardous production facilities in the State register of hazardous production facilities, and the development of action plans to limit accidents at these facilities and eliminate their consequences», the department of labor protection and mineral resources of the Turkmenbashi city administration of the state service «Türkmenstandartlary» of the Balkan velayat has established the procedure for registering hazardous production facilities in the State register.

Of course, there is a well-established procedure for this. Organizations using hazardous production facilities, in order to register or re-register facilities in the State register, submit an application for registration or re-registration approved by the main state service «Türkmenstandartlary» to the authorized inspection body at the location of these facilities.

The application must be accompanied by:

- 1) an account card in two copies for each object;
- 2) previously issued certificate of registration of the institution (in case of re-registration);
- 3) justification of the safety of facilities.

In accordance with paragraph 6 of the «Procedure for developing action plans to limit accidents and eliminate their consequences at a hazardous production facility and the requirements for the content of these plans», approved by the aforementioned Decree of the President of Turkmenistan:

- 2 years for objects of the I level of danger,
- 3 years for objects of the II level of safety,

— 5 years for objects of the III level of safety

It is planned to develop an action plan to limit accidents and eliminate their consequences at a hazardous production facility.

Currently, the «Action Plan for limiting incidents and eliminating their consequences» for the facilities of the Turkmenbashi complex of oil refineries and the «Kenar» oil collection and filling company is approved by enterprises in coordination with local units of the Main directorate of civil defense and rescue of the Ministry of Defense of Turkmenistan.

In accordance with the «General rules of industrial safety for enterprises and institutions engaged in industrial safety of hazardous production facilities», for the above-mentioned enterprises in accordance with the «Procedure for conducting state control inspections of compliance with the requirements of regulatory laws and regulatory documents in the field of labor protection, subsoil and industrial safety», approved by the order of the head of the main state service «Türkmenstandartlary», a copy of the certificate confirming that employees have passed a professional inspection in the field of industrial safety (for employees working at hazardous production facilities) is required.

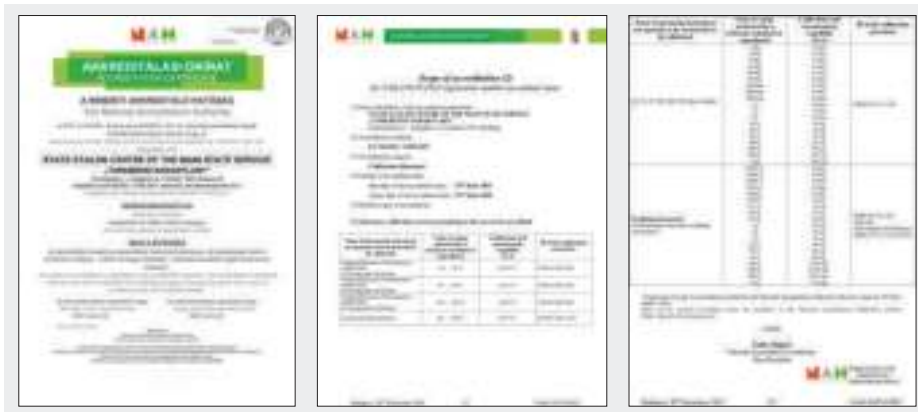
In accordance with the «Safety standards in the oil and gas industry» for employees working with oil and gas industry equipment in a hazardous area, according to training courses agreed upon by the main state service «Türkmenstandartlary», the technical school of the Turkmenbashi oil refinery complex of the «Türkmennebit» state concern has organized training sessions on the topic «Industrial safety work in the maintenance of oil and gas facilities». As a result of special trainings, the number of accidents at oil and gas processing enterprises has significantly decreased.

Based on paragraph 36 of section VIII of the rules on the «Requirement for the examination of workers in the field of industrial safety» approved by the order of the head of the main state service «Türkmenstandartlary» dated December 15, 2010 No. 203 «On approval of the general standards of industrial safety of enterprises and institutions engaged in ensuring the industrial safety of hazardous production facilities», professional expertise groups created by the order or the relevant groups of the main state service «Türkmenstandartlary» are controlled by the instructions of the head of the enterprise.

Акмаммет ПУХАНОВ,
Head of the labor protection and underground resources department
Turkmenbashi city department of the
state service «Türkmenstandartlary» of
the Balkan Velayat.

AÝDYŇ MAKSATLARA TARAP

Milli ykdysadyýetiň halk hojalygynda we önümçilik pudaklarynda ulanylýan ölçeg serişdeleriniň takyklygyna bolan islegleri kanagatlandyrmak, olaryň gözegçilikde saklanylmagyny hem-de ölçegler ulgamynyň halkara talaplar esasynda kämilleşdirilmegini gazanmak wajypdyr. Bu möhüm meseleler bilen ýurdumyzda Döwlet etalon merkezi gyzyklanýar. Ölçeg serişdeleriniň kalibrlemesini amala aşyran barlaghanalary ISO/IEC 17025 standartynyň talaplaryna laýyklykda halkara akkreditasiýasyna tapgyrlylygy taýýarlamak Döwlet etalon merkeziniň esasy wezipeleriniň biridir. Degişli standarta laýyklykda akkreditirlenen kalibrleýji barlaghanalar beýleki edaralar üçin kalibrlemäni ýerine ýetirip bilýärler.

Eýsem, kalibrlemek näme? Kalibrlemek iki tapgyrdan ybarat bolan işdir. Birinji tapgyrda bellenen şertlerde etalonlary üpjün edýän ölçegleriň nätakyklygy laýyk gelyän görkezijiler bilen bellenilýär. Ikinji tapgyrda bolsa bu maglumatlaryň esasynda, görkezijilerine laýyklykda, netijeleri almaga mümkinçilik berýän arabaglanyşyk kesgitleýär. Başgaça aýtsak, kalibrlemek — ölçeg serişdeleriniň metrologiki häsiýetnamalarynyň hakyky manylaryny kesgitlemek üçin ýerine ýetirilýän amallaryň jemi.

«Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň Döwlet etalon merkezi tarapyndan ýurdumyzyň akkreditirlenen barlaghanalarynda we sertifikatlaşdyrylan kärhanalarynda ulanylýan ölçeg serişdelerini kalibrlemek üçin taýýarlamak boýunça işler yzygiderli geçirilýär. Ýurtlaryň Milli metrologiýa institutlarynyň enjamlaşdyrylan kalibrleýji barlaghanalary halkara birleşmelerde tassyklanýan, hakyky netijeleri çykaryp bermeklige gönükdirilendir.

Döwlet etalon merkeziniň ISO/IEC 17025:2017 standartynyň talaplaryna laýyklykda halkara akkreditasiýadan geçirmek üçin öňden meýilleşdirilen tapgyrlylygy taýýarlamagyň esasynda Merkezde uly işler ýerine ýetirildi. Şeýle-de, agramy ölçemek boýunça barlaghanany halkara akkreditasiýadan geçirmäge taýýarlamak üçin enjamy kalibrlemek we hünärmenleri okatmak boýunça işler geçirildi. Agramy ölçemek boýunça kalibrleýji barlaghanada ulanylýan enjamlar Germaniýanyň «Hafner Gewinche GmbH» we «Sartorius» ýaly

öňdebaryjy kalibrleýji merkezlerinde kalibrlandy. Kalibrleýji barlaghananyň hünärmenleri ISO/IEC 17025 halkara standartynyň talaplaryny we OIML R 111-1-2004, OIML R 76-1-2006, OIML R 76-2-2006 kalibrlemegiň halkara usullaryny öwrenmek maksatly Germaniýanyň Wolfen şäheriniň ZMK barlaghanalarynda ýörite okuw geçdiler. Şeýle-de Germaniýanyň Fiziki-himiki institutynyň «Merkezi Aziýa döwletlerinde hiliň infrastrukturasy pugtalandyrmak» taslamasynyň çäklerinde suwuklyk aýna termometrlerini we agram daşlaryny kalibrlemek boýunça 2023-nji ýylyň mart aýyndan 2024-nji ýylyň aprel aýyna çenli Merkezi Aziýa döwletleriniň Milli metrologiýa institutlarynyň barlaghanalarynda 0,05°C bölünme gymmatly, 17°C-dan 35°C çenli ölçeg aralykly suwuklyk aýna termometri kalibrlemek boýunça deňeşdirme işleriniň geçirilendigi bellärlilidir.

Barlaghanalaryň arasyndaky deňeşdirmeler geçirilende pilot barlaghanasy (deňeşdirmeleriň netijesi boýunça hasabatly alyp barýan barlaghana) hem-de Gyrgyzstandart Milli metrologiýa instituty guramagylyk işleri boýunça ýardam etdiler.

2024-nji ýylyň aprel aýyndan oktýabr aýyna çenli geçen, barlaghanalaryň arasyndaky deňeşdirmede 1 mg-dan 500 g çenli ölçeg aralygynda E2 toparly agram daşy kalibrlemek işleri geçirildi. Oňa Germaniýanyň «Zentrum für Messen und Kalibrieren & ANALYTIK GmbH» barlaghanasy, Täjigistanyň «Täjikstandart» Agentliginiň (TJST) we Türkmenistanyň Döwlet etalon

merkeziniň agram ölçemek boýunça barlaghanasy gatnaşdy.

Deňeşdirmeleriň çäklerinde netijeleri jemlemek we Jemleýji Hasabatly düzmek işleriniň ýerine ýetirilendigi hem aýratyn bellemelidir. Diňe barlaghanalaryň arasynda deňeşdirme işlerini guramagyň, geçirmegiň we oňa gatnaşmagyň 2,5 ýyllap dowam etmegi bu işiň uly yhlasy, jogapkärçiligi talap edýändigini görkezýär. Kalibrowka geçirmek boýunça ygtyýarlylandyrylan hökmünde barlaghanalaryň arasyndaky deňeşdirmä gatnaşan döwletleriň hemmesi Jemleýji Hasabatly öz işinde peýdalanyň bilerler.

Enjamlary kalibrlemek işleri geçirilende, hünärmenleriň okadylyan we barlaghanalary deňeşdirmek işleriniň geçirilýän döwründe, bir wagtda Merkezi Hil dolandyryş ulgamyna temperaturany ölçemek, suwuklyk aýna termometrleri – 40°C-den +300°C çenli çäklerde kalibrlemek we 1 mg-dan 1 kg çenli çäklerde agram daşlary kalibrlemek, şeýle-de 0,001 g-dan 1 kg çenli çäklerde terezileri kalibrleýji barlaghanalara ornaşdyrmak işleri hem amala aşyryldy.

Halkara akkreditasiýa taýýarlanylş işleri tamamlanandan soň, Döwlet etalon merkeziniň auditor-hünärmenleri tarapyndan Merkezi Hil dolandyryş ulgamynyň içki auditi geçirildi. Netijede, taýýarlanan resminamalar, ýagny Hil boýunça Gollanma, amallar, gözükdirijiler, goşundylar we geçirilen auditini netijeleri barlaghananyň halkara akkreditasiýany geçirmek üçin taýýardygy beýan edýän arza bilen bilelikde Wengriýanyň NAH akkreditasiýa boýunça Milli guramasyna ugradyldy.

Ýokarda beýan edilen işleri geçirmegiň netijesinde Döwlet etalon merkezi 2024-nji ýylyň 11 — 13-nji noýabr aralygynda Hil dolandyryş ulgamynyň halkara bahalandyrmasyndan belliksiz geçdi we 19-njy dekabrdan Wengriýanyň NAH akkreditasiýa boýunça Milli guramasy tarapyndan berlen 2023-nji ýylyň 22-nji iýunyndan 2028-nji ýylyň 22-nji iýunyňa çenli hereket edýän möhletli NAH-2-0370/2023 belgili akkreditasiýa barada öň alnan sertifikatyna Merkezi akkreditasiýa çäklerini giňeltmek üçin ygtyýar berildi.

Merkeziň esasy meselesi ISO/IEC 17025:2017 standartynyň talaplaryna laýyklykda halkara akkreditasiýadan geçmek üçin kalibrleýji barlaghanany tapgyrlylygy taýýarlamakdan ybaratdyr. Häzirki wagtda ýurdumyzda ISO 9001, ISO 22000, ISO 17025 ýaly halkara standartlaryň talaplary boýunça akkreditasiýadan we sertifikasiýadan geçýän köp sanly lukmançylyk hem synag barlaghanalary, önümçilik kärhanalary bar. Bularda Döwlet etalon merkezi tarapyndan kalibrleýän

ölçeg serişdeleri, synag enjamlary ulanylyar. Şeýle barlaghanalaryň biri hem Balkan welaýatynyň «Türkmenstandartlary» döwlet gullugynyň Merkezi barlaghanasynyň Balkanabat şäheriniň Hazar şäherçesiniň önümleriň hiline synag geçiriş bölümidir. Değişli barlaghana 2024-nji ýylyň başynda Döwlet etalon merkezi bilen bir wagtda halkara akkreditasiýa üçin arza berdi.

Gullugyň birinji synag barlaghanasyny halkara akkreditasiýa taýýarlamak boýunça işler 2023-nji ýyldan 2024-nji ýyla çenli döwürde geçirildi. ISO/IEC 17025:2017 halkara standartynyň talaplaryna laýyklykda, aşakda görkezilen usullar bilen çig nebiti synag etmek üçin taýýarlyk işleri geçirildi.

ASTM D 4052-96 halkara standart boýunça sanly dykzylygy ölçeýji ulanyp, çig nebitiň dykzylygyny kesgitlemek;

ASTM D 4006 we TDS — 33700-2015 halkara standart boýunça kowma usuly bilen çig nebitiň düzümindäki suwuň mukdaryny kesgitlemek;

ASTM D 3230 halkara standart boýunça elektrometrik usul bilen çig nebitdäki duzlaryň (hloridleriň) mukdaryny kesgitlemegiň standarty;

ASTM D 473 we DIN 51789 halkara standartlary boýunça ekstraksiýa usuly bi-

len çig nebitdäki çökündiniň mukdaryny kesgitlemek;

ASTM D 5853 — 09 halkara standart boýunça nebitiň akyjlylygynyň ýitgi nokadyny kesgitlemegiň standarty.

Ýeri gelende bellesek, bular halkara derejeli görkezijilerdir.

Halkara akkreditasiýadan geçmek we synagyň netijelerini bütün dünýäde kabul etmek maksady bilen, ýokarda görkezilen görkezijiler boýunça synagy geçirmek üçin täze enjam satyn alyndy we ol değişli Gullugyň Hazar etrabyndaky barlaghanasynda ornaşdyryldy.

Ýewropanyň öňdebaryjy kalibrleýji merkezlerinde enjamlar kalibrlendi. Barlaghananyň hünärmenleri Döwlet etalon merkeziniň akkreditasiýanyň täze tapgyryna goşulan hünärmenleri bilen bilelikde ISO/IEC 17025 standartyny öwrenmegiň nazary okuwyndan geçdiler. Okuw Özbegistanyň metrologiýa institutynyň (UzNIIM) hünärmenleri tarapyndan 2024-nji ýylyň martynda geçirildi.

Barlaghanara deňeşdirmeler «SGS» kompaniýasynyň Baku we Batumi şäherlerinde nebiti synag etmek boýunça barlaghananyň şahamçasyny bilen bilelikde geçirildi. Onuň netijeleri boýunça barlaghanara deňeşdirmeleriň hasabaty düzüldi.

Gürrüni edilýän barlaghana 2024-nji ýylyň 14 — 16-njy noýabr aralygynda Wengriýanyň NAH akkreditasiýa Milli guramasy tarapyndan bahalandyryldy we 2024-nji ýylyň 19-njy dekabryndan 2029-njy ýylyň 19-njy dekabryna çenli hereket edýän, çig nebiti synag etmegiň ýokarda beýan edilen usullary boýunça akkreditasiýa çäginde NAH-1-1938/2024 belgili synag barlaghanasy akkreditirlemek barada halkara sertifikat berildi.

Barlaghananyň akkreditasiýasynyň esasy maksady synaglaryň we ölçegleriň netijeleriniň bütewiligini, dogrulygyny üpjün etmek, bilen baglanyşyklydyr. Akkreditasiýanyň bolmagy barlaghananyň synag etmek, ölçemek ýa-da barlamak işinde sarp edijiniň talaplaryny kanagatlandyrmak ukybynyň bardygyny, şeýle hem synaglaryň we ölçegleriň anyk görnüşleri ýerine ýetirilende, onuň tehniki ygtyýarlygynyň resmi kabul edilendigini aňladýar.

Aýna SÖÝÜNOWA,
Döwlet etalon merkeziniň
ylmy-usulyýet, marketing
we halkara tejribäni öwreniş
bölüminiň başlygy.

Обеспечение потребности в точности измерительных приборов, используемых в сегментах экономики, в том числе в промышленном секторе, поддержание контроля за верностью выдаваемых ими показаний, усовершенствование системы измерений адекватно международным нормативам весьма важно. Данные задачи входят в компетенцию Государственного эталонного центра Туркменистана, в числе которых стоит выделить подготовку лабораторий калибровки измерительных приборов к международной аккредитации по стандарту ISO/IEC 17025. Процедура позволит им выполнять калибровку для других учреждений.

НА ПУТИ К ЯСНЫМ ЦЕЛЯМ

Прежде стоит разобраться, что же такое калибровка? Калибровка — операция, состоящая из двух этапов. На первом этапе при заданных условиях устанавливают соотношение между значениями величин с неопределённостями измерений, которые обеспечивают эталоны, и соответствующими показаниями с присущими им неопределённостями, а на втором этапе на основе этой информации устанавливают соотношение, позволяющее получать результат измерения исходя из показания. Иными словами, калибровка — это совокупность операций, выполняемых в целях определения действительных значений метрологических характеристик средств измерений.

Государственный эталонный центр Главной государственной службы «Türkmenstandartlary» системно занимается подготовкой к калибровке средств измерений, используемых в аккредитованных лабораториях и сертифицированных предприятиях нашей страны. Оснащённые калибровочные лаборатории национальных метрологических институтов стран нацелены на получение достоверных результатов, одобренных международными ассоциациями.

Проведена значительная работа по подготовке к международной аккредитации Государственный эталонный центр в соответствии с требованиями стандарта ISO/IEC 17025:2017. В рамках этой подготовки оборудование, используемое в лабораториях измерения массы, прошло калибровку в ведущих калибровочных центрах Германии, таких как Hafner Gewichte GmbH и Sartorius.

Специалисты лаборатории измерения массы также прошли обучение в лабораториях ZMK (Вольфен, Германия) по программе, включающей изучение требований международного стандарта ISO/IEC 17025 и международных руководств по калибровке OIML R 111-1-2004, OIML R 76-1-2006 и OIML R 76-2-2006. В рамках проекта Физико-химического института (ФРГ) «Укрепление инфраструктуры качества в странах Центральной Азии» (март 2023 года — апрель 2024 года) лаборатории национальных метрологических институтов государств Центральной Азии, включая лабораторию измерения массы, приняли участие в сравнительных исследованиях по калибровке жидкостно-стеклянных термометров и гирь. Целью данных испытаний являлось подтверждение компетентности лабораторий в области калибровки термометров в диапазоне температур от 17°C до 35°C с разрешением 0,05°C.

В проведении сличений между лабораториями организационную поддержку оказывали Пилотная лаборатория (ответственная за подготовку отчёта по результатам сличений) и Национальный институт метрологии «Кыргызстандарт».

В период с апреля по октябрь 2024 года Государственный эталонный центр Туркменистана совместно с немецкой лабораторией «Zentrum für Messen und Kalibrieren & ANALYTIK GmbH» и лабораторией измерения веса Агентства «Таджикстандарт» (TJST) принял участие в межлабораторных сравнительных испытаниях по калибровке гирь класса точности E2 в диапазоне от 1 мг до 500 г.

По результатам межлабораторных сравнительных испытаний был подготовлен Итоговый отчёт, обобщающий результаты, полученные всеми участниками. Длительность проведения работ, включая организацию, проведение и участие в сравнительных испытаниях, составила 2,5 года, что подчёркивает значительный объём и сложность данной работы, требующей высокой ответственности и самоотдачи от всех участников. Итоговый отчёт может быть использован всеми калибровочными лабораториями, принимавшими участие в сравнительных испытаниях.

В рамках подготовки к аккредитации, наряду с калибровкой оборудования, обучением персонала и межлабораторными сличениями, в Центре внедрялась система менеджмента качества, включающая калибровку термометров (-40°C — $+300^{\circ}\text{C}$) и гирь (1 мг — 1 кг), а также оснащение лабораторий весами (0,001 г — 1 кг).

По завершении комплекса подготовительных мероприятий к международной аккредитации, аккредитованными аудиторами Государственного эталонного центра был проведён внутренний аудит системы менеджмента качества. Результаты аудита, включая отчёт, а также пакет документации, состоящий из Руководства по качеству, процедур, инструкций и приложений, были направлены в Национальный орган по аккредитации НАН (Венгрия) вместе с заявкой на международную аккредитацию.

В результате проведённой работы по подготовке к международной аккредитации, Государственный эталонный центр успешно прошёл оценку системы менеджмента качества, которая проводилась с 11 по 13 ноября 2024 года. 19 декабря 2024 года Центр получил право расширения области аккредитации к аттестату об аккредитации № НАН-2-0370/2023 от 22 июня 2023 года, выданному ранее Национальным органом по аккредитации Венгрии (НАН), со сроком действия до 22 июня 2028 года.

Основной целью деятельности Центра является поэтапная подготовка калибровочной лаборатории к между-

народной аккредитации по стандарту ISO/IEC 17025:2017. В настоящее время в Туркменистане функционирует ряд медицинских, испытательных лабораторий и производственных предприятий, аккредитованных и сертифицированных на соответствие международным стандартам, таким как ISO 9001, ISO 22000 и ISO 17025. Государственный эталонный центр обеспечивает калибровку средств измерений и испытательного оборудования, используемого этими организациями. Одним из примеров является отдел испытаний качества продукции Центральной лаборатории Государственной службы «Türkmenstandartlary» Балканского велаята (посёлок Хазар, город Балканабад), который в начале 2024 года подал заявку на международную аккредитацию одновременно с Государственным эталонным центром.

В период с 2023 по 2024 год проводилась работа по подготовке первой испытательной лаборатории Службы к международной аккредитации по стандарту ISO/IEC 17025:2017. В рамках этой подготовки были выполнены следующие мероприятия по испытанию сырой нефти:

- определение плотности сырой нефти цифровым плотномером по международному стандарту ASTM D 4052-96;

- определение содержания воды в сырой нефти методом перегонки по международным стандартам ASTM D 4006 и ГОСТ 33700-2015;

- определение содержания солей (хлоридов) в сырой нефти электрометрическим методом по международному стандарту ASTM D 3230;

- определение содержания осадка в сырой нефти методом экстракции по международным стандартам ASTM D 473 и DIN 51789;

- определение точки потери текучести нефти по международному стандарту ASTM D 5853-09.

К слову, это — международные показатели.

В целях обеспечения соответствия международным требованиям и при-

знания результатов испытаний на мировом уровне, для лаборатории профильной Службы в Хазарском этрапе было приобретено и установлено новое оборудование, предназначенное для проведения испытаний по вышеуказанным показателям.

Установка оборудования сопровождалась его калибровкой в ведущих калибровочных центрах Европы. Персонал лаборатории, совместно со специалистами Государственного эталонного центра, присоединившимся к новому раунду аккредитации, прошёл теоретическое обучение по стандарту ISO/IEC 17025. Обучение было организовано специалистами Узбекского института метрологии (УзНИИМ) в марте 2024 года.

Межлабораторные сравнительные испытания проводились совместно с филиалами лаборатории испытания нефти компании SGS в Баку и Батуми. По результатам испытаний был подготовлен отчёт о межлабораторных сличениях.

В период с 14 по 16 ноября 2024 года лаборатория прошла оценку Национального органа по аккредитации НАН (Венгрия) и получила международный сертификат аккредитации испытательной лаборатории № НАН-1-1938/2024, подтверждающий её компетентность в проведении испытаний сырой нефти вышеуказанными методами. Срок действия аккредитации — с 19 декабря 2024 года по 19 декабря 2029 года.

Основная цель аккредитации лабораторий заключается в обеспечении достоверности и точности результатов испытаний и измерений. Аккредитация означает, что лаборатория имеет возможность удовлетворять требования клиентов в области испытаний, измерений или проверок, а также что её техническая компетентность официально признана при выполнении определённых видов испытаний и измерений.

Айна СОЮНОВА,

Начальник отдела Научно-методического, маркетинга и изучения международной практики Государственного эталонного центра.

ON THE PATH OF BRIGHT PLANS

It is important to meet the needs of the national economy in the accuracy of measuring instruments used in the public sector and industry, to achieve their control and improve the measurement system based on international requirements. The State etalon center is interested in these important issues. One of the main tasks of the State etalon center is the step-by-step preparation of laboratories performing calibration of measuring instruments for international accreditation in accordance with the requirements of the ISO/IEC 17025 standard. Calibration laboratories accredited to the relevant standard can perform calibrations for other institutions.

But what is calibration? Calibration is a two-step process. At the first stage, the measurement error is determined based on the corresponding indicators, providing standards under the specified conditions. At the second stage, based on this information, the relationship between its indicators is determined, which makes it possible to obtain results. In other words, calibration is a set of operations performed to determine the true values of the metrological characteristics of measuring instruments.

The State etalon center of the main state service «Türkmenstandartlary» regularly conducts work on the preparation for calibration of measuring instruments used in accredited labo-

ratories and certified enterprises of the country. The equipped calibration laboratories of the National metrological institutes of the countries are aimed at obtaining real results, confirmed in international associations.

A lot of work has been done at the Center based on the pre-planned step-by-step preparation for international accreditation according to the requirements of the ISO/IEC 17025:2017 standard of the State etalon center. The equipment used in the balance calibration laboratory has been calibrated at leading calibration centers in Germany, such as «Hafner Gewinche GmbH» and «Sartorius». The calibration laboratory specialists received special training at the ZMK laboratories in Wolfen, Germany, to study the requirements of the international standard ISO/IEC 17025 and international calibration methods OIML R 111-1-2004, OIML R 76-1-2006, OIML R 76-2-2006. It is also worth noting that within the framework of the project «Strengthening the quality infrastructure in Central Asian countries» of the German Institute of Physics and chemistry, from March 2023 to April 2024, comparative work was carried out in the laboratories of the national metrological institutes of the Central Asian states on the calibration of a liquid glass thermometer with a division value of 0.05°C and a measurement range from 17°C to 35°C.

When conducting comparisons between laboratories, organizational support was provided by the pilot laboratory (the laboratory that provides a report on the results of comparisons) and the Kyrgyzstandart National metrologic institute.

In the period from April to October 2024, an interlaboratory comparison was conducted to calibrate E2 group weights from 1 mg to 500 g. It was attended by the laboratory «Zentrum für Messen und Kalibrieren & ANALYTIK GmbH» of Germany, the Agency «Tajikstandart» of Tajikistan (TJST) and the laboratory of the State etalon center of Turkmenistan on Weight Measurement.

It should also be noted that the results of the comparisons were summarized and a Final Report was prepared. Just 2.5 years of organizing, conducting and participating in interlaboratory comparisons show that this work requires great dedication and responsibility. All countries participating in interlaboratory comparisons as calibration authorities can use the Final Report in their work.

During the calibration of equipment, training of specialists and laboratory comparison, temperature measurements were simultaneously carried out in the Center's Quality management system, calibration of liquid glass thermometers in the range from -40°C to +300°C and calibration of weight stones in the range from 1 mg to 1 kg, as well as the introduction of scales in the range from 0.001 g to 1 kg into calibration laboratories.

After completing the preparation for international accreditation, the auditors of the State etalon center conducted an internal audit of the Center's quality management system. Finally, the prepared documents, i.e., the Quality Manual, procedures, indicators, appendices, and audit results, along with the application for the laboratory's readiness for international accreditation, were sent to the Hungarian National Accreditation Organization, NAH.

As a result of the above measures, the State etalon center successfully passed the international assessment of the quality management system in the period from November 11 to November 13, 2024 and received the authority to expand the scope of the Center's accreditation to the previously received Certificate of Accreditation No. NAH-2-0370/2023 valid from June 22, 2023 to June 22, 2028, issued by the Hungarian National Organization accredited by NAH on December 19th.

The main task of the center is the step-by-step preparation of the calibration laboratory for international accreditation in

accordance with the requirements of the ISO/IEC 17025:2017 standard. Currently, there are many medical and testing laboratories and manufacturing enterprises in our country that are accredited and certified according to the requirements of international standards such as ISO 9001, ISO 22000, ISO 17025. They use measuring instruments and test equipment calibrated by the State etalon center. One of these laboratories is the product quality testing department of the Central laboratory of the state service of the «Türkmenstandartlary» of the Balkan velayat, village Khazar, Balkanabat city. At the beginning of 2024, the relevant laboratory applied for international accreditation at the same time as the State etalon center.

Work on the preparation of the international accreditation of the first testing laboratory of the service was carried out in the period from 2023 to 2024. In accordance with the requirements of the international standard ISO/IEC 17025:2017, preparations for testing crude oil were carried out using the following methods:

Determination of the density of crude oil using a digital density meter according to the international standard ASTM D 4052-96;

Determination of water content in crude oil by extraction method according to the international standard ASTM D4006 and GOST 33700-2015;

ASTM D 3230 standard for determining the amount of salts (chlorides) in crude oil by electrometric method;

Determination of sediment content in crude oil by extraction method according to international standards ASTM D 473 and DIN 51789;

ASTM D 5853-09 an international standard for determining the pour point of oil.

As for the country, these are international indicators.

In order to pass international accreditation and accept the test results worldwide, a new device was purchased for conducting the test according to the above indicators and installed in the laboratory of the relevant Service in the Khazar region.

The instruments are calibrated in leading European calibration centers. Laboratory specialists, together with specialists who joined the new stage of accreditation of the State etalon center, received theoretical training in studying the ISO/IEC 17025 standard. The study was conducted by specialists from the institute of metrology of Uzbekistan (UzNIIM) in March 2024.

The comparisons were carried out jointly with the branches of the «SGS» oil testing laboratory in Baku and Batumi. Based on its results, a report on laboratory comparisons was compiled.

This laboratory was evaluated by the Hungarian National Accreditation Organization NAH in the period from November 14 to November 16, 2024 and was issued the international certificate of accreditation of the testing laboratory No. NAH-1-1938/2024 within the framework of the above-mentioned methods of testing crude oil, valid from December 19, 2024 to December 19, 2029.

The main purpose of laboratory accreditation is to ensure the integrity and accuracy of test and measurement results. Accreditation means that a laboratory has the ability to meet customer requirements for testing, measurement, or verification, as well as formal recognition of its technical authority to perform certain types of tests and measurements.

Ayna SOYUNOVA,
*Head of the department of scientific and
methodological, marketing and international
practice at the State etalon center.*

SERTIFIKATLAŞDYRYŞ

HYZMATLARYŇ HILINE BILDIRILÝÄN TALAPLAR

«Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň alyp barýan işleriniň çygry giň. Has takygy, Gullugyň hünärmenleri diňe önümiň hilini, howpsuzlygyny we standart babatdaky beýleki talaplaryny kesgitlemek bilen çäklenmeýär. Ýurdumyzda hereket edýän ilata hyzmat ediş nokatlaryndaky hyzmatlaryň bildirilýän talaplara laýyk gelmegini gazanmak hem gönüden-göni degişli hünärmenleriň paýyna düşýär. Mahlasy, «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynda we onuň garamagyndaky edaralarda diňe önümleri däl, eýsem, hyzmat ediş ýerlerinde hem (kafelerde, tikiňçilik öýlerinde, himiki arassalaýyş kärhanalarynda, dellekhanalarynda we ş.m.) ýerine ýetirilýän hyzmatlary sertifikatlaşdyrmak işleri alnyp barylýar. Hyzmat nähili sertifikatlaşdyrylýar? Muňa dellekhana we adamyň daş keşbine ideg etmek bilen bagly bolan hyzmatlaryň mysalynda seredip geçeliň!

Hyzmat ediş nokatlary diýlip belli bir tertip-düzgün bilen jemgyýete zerur bolan durmuş şertlerini amala aşyrmak üçin niýetlenen ýerlere aýdylýar. Raýatlaryň saglygyny, howpsuzlygyny, ýokary hilli hyzmatlardan peýdalanmaklaryny gazanmak üçin hyzmaty hödürleýänleriň işlerine belli bir talaplaryň bolmagy derwaýys. Çünki dellekhanalar islendik ýaşdaky adamlaryň özlerine serenjam bermek hem-de saçlaryna timar bermek maksady bilen ýygý-ýygýdan ýüz tutýan we gelim-gidimli ýerleriniň biri. Bu ýerde işler talabalaýyk alnyp barylmaýdyk ýagdaýynda, dürli näsazlyklaryň — ýokanç keselleriň, wiruslaryň döremek ähtimallygy ýokary. Şonuň üçin hem bu işleriň ýerine ýetirilýän ýeri bolan dellekhanalarynda we gözellig salonlarynda işleriň standartlara laýyk alnyp barylmagy we döwlet edarasy tarapyndan sertifikatlaşdyrylmagy zerur. Dellekhana we adamyň daş keşbine ideg etmek bilen bagly bolan hyzmatlaryň işinde TDS 93-2018 «Dellekhana we adamyň daş keşbine ideg etmek bilen bagly bolan hyzmatlar. Tehniki şertler» standartyndan ugur alynýar.

Gullukda hyzmaty sertifikatlaşdyrmak boýunça işler talabalaýyk ýola goýlan. Bu işi amal etmek bolsa belli bir tapgyrlardan durýar:

- arzany kabul etmek;
- hyzmatyň aýratynlygyny nazara almak bilen sertifikatlaşdyrmagyň usulyýetini saýlap almak;
- hyzmatlaryň ýerine ýetirilişine baha bermek;
- hyzmatlaryň laýyklyk sertifikatyny resmileşdirmek;
- sertifikatlaşdyrylan hyzmatlaryň döwürleýin gözegçilik barlagyny geçirmek.

Hyzmatlary sertifikatlaşdyrmak işi TDS 1.2.11-2016 «Türkmenistanyň döwlet sertifikatlaşdyrmak ulgamy. Hyzmatlaryň sertifikatlaşdyrmak ulgamy. Esasy düzgünler we işleri geçirme-

giň Tertibine» laýyklykda we «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugynyň 2014-nji ýylyň 2-nji iýulynda çykaran 1/143 belgili buýrugy bilen tassyklanylýan «Hyzmatlary sertifikatlaşdyrmagyň Tertibi» arkaly geçirilip, hyzmatlaryň laýyklyk sertifikaty resmileşdirilýär.

Hyzmatlary sertifikatlaşdyrmak işi ýerine ýetirilende degişli hünärmen bilen arza berijiniň gatnaşmagynda oňa degişli bolan dellekhana hyzmatlarynyň kadalaşdyryjy resminamalaryň talaplaryna laýyk gelýändigini barlanylýar. Barlag ýerine ýetirilýän hyzmatlara laýyklyk sertifikatyny resmileşdirmek maksady bilen, döwlet gözegçiligi esasynda geçirilýär. Barlagyň dowamynda aşakdaky görkezijileriň bolmagy talap edilýär:

- dellekhana hyzmatlaryny ýerine ýetirmek üçin dellekhananyň gerekli enjamlar, esbaplar we kömekçi materiallar bilen üpjün edilmegi;

- enjamlary, esbaplary we kömekçi materiallary saklamak üçin ýörite tekjeleriň bolmagy;

- enjamlar we esbaplar ulanylandan soň, olara zyýansyzlandyryş işleriniň geçirilmegi;

- hyzmatlary amala aşyrylan jaýyň sowuk we gyzgyn suwunyň bolmagy, ýyladyş we sowadyş ulgamlary bilen üpjün edilmegi. Jaýyň Aşgabat şäheriniň Arassaçylyk we keselleriň ýaýramagyna garşy göreşmek gullugyndan kepilnamasynyň bolmagy;

- arassa we hapa desmallaryň saklanyş şertleriniň berjaý edilmegi, arassa desmallaryň tekjelerde, hapa desmallaryň plastmassa gaplarda bolmagy;

- müşderiniň islegi nazara alnyp, saç bejerilmezden öň, şampun we balzam bilen ýuwmagy;

- howpsuzlyk boýunça kadalaşdyryjy resminamalaryň we howpsuzlyk sertifikatynyň bolmagy.

Hyzmatyň amala aşyrylýan ýerlerinde bildirilýän talaplaryň birkemsiz ýola goýulmagy bilen birlikde raýatlara bu hyzmaty hödürleýän hünär eýeleriniň hem ýokary derejeli we işine ussat bolmagy wajyp. Çünki bu hünär bilen meşgullanýan adamlar hünär zerurlyklary sebäpli, himiki boýaglary we beýlekileri, dürli gaýçydyr päkileri mydama ulanýar. Enjamlar dogry ulanylmadyk ýagdaýynda, gelen müşderilere zeper ýetmegi mümkin. Bu bolsa dellekçiden ýokary ussatlygy talap edýär. Dellekçileriň gündelik ulanýan enjamlaryna bolsa aşakdakylar degişlidir:

- saç deňleýji gural;
- saç guradyjy (fen);
- bug enjamy;
- päki;
- dürli görnüşli gaýçylar;

- öňlükler;
- dürli görnüşli daraklar we şýot-kalar;
- desmal;
- sabyn we şampun;
- saç boýagy we ýaglar;
- aýna.

Islandik kärde hem degişli hünär borçlary bolýar. Hünärmen wezipe borçlaryny gysarnyksyz berjaý eden ýagdaýynda, onuň işinden peýdalanyjylar doly derejede kanagatlanýar. Megerem, ussatlyk hem şony talap edýändir. Gürrüňimiz dellekhana we adamyň daş keşbine ideg etmek bilen bagly hyzmatlar bolansoň, bu ýerde ýerine ýetirilmeli işleriň görnüşleri barada aýdylmaly. Degişli standartta laýyklykda işiň görnüşine aşakdakylar degişlidir:

- müşderiniň islegine görä saçlary deňlemek, daramak we boýamak;
- saçlary ýuwmak we degişli saç ýumşadyjy önümleri ulanmak;
- goňaklamanyň öňüni almak we saç köklerine degişli ideg etmek;
- saçlara gyzgyn ýa-da sowuk usul bilen timar bermek;
- ýüzi ýüzleý ýa-da düýpli grimlemek we ş.m.

Her bir adam bu hünärde zähmet çekip bilermi? Kähalatlarda kitapdyr kanunlarda görkezilmedik, emma, hökmany suratda berjaý edilýän zatlar bolýar. Biz muňa «ýazylmadyk kanunlar» diýýäris. Dellekçi ýa-da gözelligi salonynda işlemäge dalaşgär adamlara diňe ýazylan we standartda görkezilen kadalary berjaý etmek ýeterlik däl. Tutuş dünýä boýunça hünärmende bolmagy zerur hasap edilýän bu işiň «ýazylmadyk kanunlary» bar. Aýtmaklaryna görä, uzak wagtlaп аýakda durup işlemek üçin fiziki kuwwatlylygy, ýiti gözleri we çalt hereket etmäge ukyply elleri, gözelligi döredip biljek estetiki düşünjesi, arassaçyl we mylakatly häsiýeti bolan adamlar ikerjiňlenmän bu hünäri öwrenip, özlere kär edinip bilerler.

Elbetde, dellekhana we adamyň daş keşbine ideg etmek bilen bagly bolan ýokary hilli hyzmatlary döwür talap edýär. Raýatlarda bolsa döwür bilen deň gadam urup, ýokary hilli hyzmatlardan peýdalanmak islegi ýokary. Islegleri kanagatlandyrmak üçin niýetlenen hyzmat ediş ýerleriniň bildirilýän talaplara laýyk gelmegi bolsa, ýurtda hemmetaraplaýyn sazlaşykly ösüşiň gazanylmagynda aýratyn orun eýeleýär.

Süleýman KOWUSOW,
«Standart, hil we howpsuzlyk».

СЕРТИФИКАЦИЯ

ТРЕБОВАНИЯ К КАЧЕСТВУ УСЛУГ

Деятельность Главной государственной службы «Türkmenstandartlary» охватывает широкий спектр задач. Специалисты службы не ограничиваются только определением качества, безопасности продукции и её соответствия стандартам. Одной из их ключевых задач является обеспечение соответствия оказываемых услуг в стране предъявляемым требованиям. Таким образом, в Главной государственной службе «Türkmenstandartlary» и подведомственных ей учреждениях проводится сертификация не только продукции, но и услуг, предоставляемых в различных сервисных точках (кафе, ателье, химчистках, парикмахерских и т. д.). Как осуществляется сертификация услуг? Давайте рассмотрим это на примере услуг парикмахерских и салонов красоты!

Сервисные точки — это специально организованные места, предназначенные для удовлетворения основных социальных потребностей общества. Для обеспечения здоровья, безопасности и высокого качества услуг для граждан крайне важно устанавливать определённые требования к деятельности тех, кто предоставляет эти услуги. Парикмахерские, например, являются местами с высокой посещаемостью, куда люди разных возрастов обращаются для ухода за собой и стрижки волос. Если работа в таких заведениях ведётся с нарушениями, возникает серьёзный риск различных проблем — от инфекционных заболеваний до распространения вирусов. Поэтому деятельность парикмахерских и салонов красоты должна соответствовать установленным стандартам и проходить обязательную сертификацию государственными органами. В работе парикмахерских и других услуг по уходу за внешним видом используется стандарт TDS 93-2018 «Услуги парикмахерские и салонов красоты. Технические условия». Этот стандарт служит основой для обеспечения качества и безопасности услуг.

В службе сертификации услуг работа организована должным образом и включает несколько этапов:

- приём заявки;
- выбор метода сертификации с учётом особенностей услуги;
- оценка качества выполнения услуги;
- оформление сертификата соответствия на услугу;
- проведение периодических проверок сертифицированных услуг.

Процесс сертификации услуг осуществляется в соответствии с TDS 1.2.11-2016 «Государственная система сертификации Туркменистана. Система серти-

фикации услуг. Основные положения и порядок проведения работ» и утверждённым Главной государственной службой «Türkmenstandartlary» приказом № 1/143 от 2 июля 2014 года «Порядок сертификации услуг», по итогам которого оформляется сертификат соответствия услуги.

При проведении сертификации услуг, связанных с деятельностью парикмахерских, осуществляется проверка на соответствие требованиям регулирующих документов. Этот процесс проводится в присутствии соответствующего специалиста и заявителя, а сертификация проводится на основе государственного контроля. В ходе проверки необходимо учитывать следующие показатели:

- наличие необходимого оборудования, инструментов и вспомогательных материалов для оказания парикмахерских услуг;
- наличие специальных полок для хранения оборудования, инструментов и материалов;
- проведение дезинфекции оборудования и инструментов после их использования;
- обеспечение наличия холодной и горячей воды, а также системы отопления и кондиционирования в помещении. Наличие сертификата от санитарной службы города Ашхабада, подтверждающего соответствие помещения санитарным требованиям;
- соблюдение условий хранения чистых и использованных полотенец: чистые должны храниться на полках, а использованные — в пластиковых контейнерах;
- предварительное мытьё волос клиента шампунем и бальзамом перед процедурой стрижки, если это требуется по желанию клиента;
- наличие документов, регламентирующих безопасность, а также сертификата безопасности.

Для того чтобы услуги, предоставляемые в парикмахерских, соответствовали заявленным требованиям, важно, чтобы профессионалы, предоставляющие эти услуги, были высококвалифицированными и мастерами своего дела. Это особенно важно, поскольку они работают с химическими веществами, такими как краски для волос, а также с различными инструментами и приспособлениями, которые требуют правильного использования. Неправильное использование оборудования может нанести вред клиентам, поэтому парикмахеры должны обладать высокой квалификацией. К основным инструментам, которые ежедневно используются парикмахерами, относятся:

- утюжок для выпрямления волос;
- фен для сушки волос;
- паровая машина;
- лезвие;
- различные ножницы;
- фартуки;
- различные расчёски и щётки;
- полотенца;
- мыло и шампунь;
- краска для волос и масла;
- зеркала.

Профессиональные обязанности парикмахеров и специалистов по уходу за внешностью, безусловно, важны для обеспечения высокого качества предоставляемых услуг. Когда специалисты точно исполняют свои обязанности, потребители полностью удовлетворены результатом. В области парикмахерских и ухода за внешним видом существуют определённые стандарты, которые регулируют виды выполняемых

работ. Согласно соответствующему стандарту, перечень услуг включает:

- стрижка, расчёсывание и окрашивание волос по желанию клиента;
- мытьё волос с использованием соответствующих мягких средств для волос;
- профилактика выпадения волос и уход за корнями волос;
- уход за волосами с использованием горячих или холодных методов;
- поверхностный или глубокий макияж лица и другие услуги по уходу за внешним видом.

Не каждый может работать в этой профессии. Существуют определённые требования, которые не всегда прописаны в книгах или законах, но тем не менее они обязательны для выполнения. Мы называем их «неписанными законами». Для того чтобы стать кандидатом на работу в парикмахерской или салоне красоты, недостаточно просто следовать письменным правилам и стандартам. В этой профессии существуют «неписанные законы», которые важны для успешной работы. Согласно мнению специалистов, для того чтобы работать в этой сфере, нужно обладать определёнными качествами: физической выносливостью для длительной работы на ногах, острым зрением, ловкостью рук, эстетическим вкусом для создания красоты, а также чистоплотностью и вежливым, доброжелательным характером. Если человек сочетает эти качества, он может обучиться профессии и сделать её своей жизненной деятельностью.

Безусловно, высококачественные услуги в парикмахерских и в области ухода за внешностью соответствуют требованиям времени. С каждым годом растёт потребность граждан в услугах, которые соответствуют современным стандартам и отвечают высокому уровню качества. Чтобы удовлетворить эти запросы, сервисные точки должны соответствовать заявленным требованиям. Это играет важную роль в достижении всестороннего сбалансированного развития страны, обеспечивая потребителям доступ к качественным услугам и способствуя улучшению общего уровня жизни.

Сулейман КОВУСОВ,
«Стандарт, качество и безопасность».

CERTIFICATION

REQUIREMENTS TO THE SERVICE QUALITY

Main state service «Türkmenstandartlary» carries out a wide range of activities. More precisely, the service specialists are not limited to determining the quality of products, safety and other requirements in terms of standards. Ensuring that services in the country's consumer service points comply with the requirements also falls directly on the relevant specialists. After all, the main state service «Türkmenstandartlary» and its subordinate institutions certify not only products, but also services provided at service points (cafes, tailoring studios, dry cleaners, hair-dressing salons, etc.). How is a service certified? Let's look at an example of services related to home and personal care!

Service points are defined as places intended to fulfill the necessary conditions of life of society in a certain order. To ensure the health and safety of citizens, the use of quality services, it is necessary to have certain requirements for the work of service providers. After all, hairdressing salons are one of the most visited places where people of all ages take care of themselves and do their hair. If everything is done incorrectly here, there is a high probability of various problems - infectious diseases, viruses. That is why in hairdressing salons and beauty salons where this activity is carried out, it is necessary to carry out work in accordance with standards and undergo certification in a government agency. Hairdressing salon and personal care services are provided on the basis of the TDS 93-2018 standard «Hairdressing salon and personal care services. Specifications».

The work on certification of services in the service is well established. The execution of this work consists of certain stages:

- accept the application;
- selection of the certification methodology, taking into account the specifics of the service;
- evaluation of the effectiveness of services;
- registration of the certificate of conformity of services;
- to carry out periodic control checks of certified services.

Work on the certification of services is carried out in accordance with TDS 1.2.11-2016 «The State certification system of Turkmenistan. The system of certification of services. Basic rules and procedures for the work» and «The procedure for certification of services», approved by the order of the «Türkmenstandartlary» main state service dated July 2, 2014 No. 1/143 and issues a certificate of conformity of services.

When certifying services with the participation of the relevant specialist and the applicant, the compliance of their hairdressing salons services with the requirements of regulatory documents is checked. The inspection is carried out on the basis of state control in order to issue a certificate of conformity of the services performed. The following indicators are required during the examination:

- providing the salon with the necessary equipment, accessories and auxiliary materials for the provision of salon services;
- availability of special shelves for storing equipment, accessories and auxiliary materials;
- disinfection of equipment and accessories after use;
- availability of cold and hot water, heating and cooling systems of the building providing services. Availability of a home certificate from the Department of Sanitation and Disease Control of the city of Ashgabat;
- compliance with the storage conditions for clean and dirty towels, storage of clean towels on shelves, and dirty ones in plastic containers;

- washing hair with shampoo and balm before the procedure at the request of the client;

- availability of regulatory documents on safety and a safety certificate.

It is important that the specialists providing this service to citizens have a high level and qualifications in their work, as well as a clear definition of the requirements in the places where the service is provided. This is due to the fact that people employed in this profession always use chemical dyes and other types of scissors due to their professional needs. Improper use of the equipment can lead to injuries to incoming customers. This requires a high level of qualification from the hairdresser. The tools that hairdressers use on a daily basis include:

- hair straightener;
- hair dryer;
- steam engine;
- special knife of hairdressers
- different types of scissors;
- apron;
- different types of combs and brushes;
- towel;
- soap and shampoo;
- hair dyes and oils;
- the mirror.

Any job has its own professional responsibilities. In the event that a professional performs his duties flawlessly, the beneficiaries of his work are fully satisfied. But the skill also requires it. Since we are talking about hairdressers and self-care services, we should also talk about the types of work that should be performed here. According to the relevant standard, the type of work includes:

- straightening, combing and coloring of hair at the request of the client;
- shampooing and using appropriate hair softeners;
- prevention of dandruff and proper care of hair follicles;
- hot or cold hair treatment;
- superficial or deep makeup, etc.

Can everyone work hard in this profession? The commandments are something that is not specified in the book of laws, but is necessarily observed. We call it «unwritten laws». It is not enough for people who want to work in a hairdressing salon or beauty salon to simply follow the rules that are prescribed and specified in the standard. There are «unwritten laws» in this profession that are considered necessary for professionals all over the world. In their opinion, this profession can be mastered without hesitation by people who have the physical ability to work on their feet for a long time, sharp eyesight and quick hands, an aesthetic sense capable of creating beauty, a clean and polite character.

Of course, high-quality services related to beauty salons and grooming take time. Citizens have a high desire to keep up with the times and use high-quality services. Meeting the needs of the service sector, designed to meet the needs, has a special place in achieving the comprehensive and harmonious development of the country.

Suleyman KOVUSOV,
«Standard, quality and safety».

Soňky ýyllarda dünýä jemgyýetçiligiň ekologik meseleler bilen ýygý-ýygýdan ýüzbe-ýüz bolýandygy duýulýar. Suw ýetmezçiligi, temperaturanyň ýokarlanmagy we howada çygyň ýetmezçiligi sebäpli, ýeriň ýokarky gatlagynyň çalt guramagy, topragyň we atmosferanyň hapalanmagy, dürli himiki birleşmeleriň topraga düşmegi netijesinde ösümlik dünýäsiniň we ýabany haýwanlaryň ýaşaýyş şertleriniň ýaramazlaşmagy dünýä derejeli gaýragoýulmasyz meselelerdir. Howanyň hapalanmagy ösümlikleriň ençemesiniň ýitip gitmegine getirip biler.

Atmosfera zyýanly zyňyndylar, senagat galyndylarynyň ýakylmagy, olaryň çüýremegi netijesinde hapalanýar. Zyýanly zyňyndylaryň esasy çeşmeleri hökmünde senagat kärhanalaryny, nebiti gaýtadan işleýän, nebit-gaz çykarýan, himiýa pudaklaryny, şeýle-de gurluşyk materiallarynyň önümçiligini mysal getirmek bolar. Senagat galyndylary we zyňyndylar diňe bir tebigat üçin däl, eýsem, ynsan saglygy üçin hem zyýanlydyr.

Gürrüňi edilýän meseleler öndebaryjy tejribeleri öwrenmegi we ulanmagy, ekologik işini guramagy we bu babatda täzeçe çemeleşmeleri gözlemegi, tebigaty goraýyş düzgünleşdirmegi talap edýär. Şeýle maksatdan ugur alnyp, ISO 14000 seriýaly standartlar toplumy döredildi. Ol daşky gurşawy dolandyryş ulgamyna degişli talaplary öz içine alýar. Degişli hünärmenleriň bellemegine görä, gürrüňi edilýän standartlar ulgamy tebigaty goraýyş jähetden örän ähmiýetli toplumdyr. Bu edaralara ekologik syýasaty üstünlikli durmuşa geçirmekde, ekologik meseleleriň önüni almakda we olary çözmekde ýardam edýär.

ISO 14000 seriýaly standartlar toplumyna degişli bolan ISO 14001 «Ekologik menejment ulgamy» standarty kärhanalaryň işleriniň daşky gurşawa edýän täsirini azaltmak maksatly döredilendir. Ol häzirkir wagta çenli bütün dünýäde ýüzlerçe müň öndebaryjy kärhanalar üçin çelgi bolup hyzmat edýär. Maglumatlara görä, degişli standart 1996-njy ýylda tassyklanýlýar. Şondan bäri halkara standartlar, menejment ulgamlaryny sertifikatlaşdyrmak boýunça bütün dünýäde ykrar edilen guramalar tarapyndan sertifikatlaryň müňlerçesi berildi.

ISO 14001 önümiň çig maldan başlap, taýýar görnüşe gelyänçä bolan wagtda daşky faktorlaryň hasaba alynmagy we olaryň gözegçilikde saklanmagy bilen, daşky gurşawa ýetirilýän zyýanyň iň az derejesiniň gazanylmagy üçin döredilen standartdyr. Ol näme öndürilýändiginden öňürti önümiň nähili öndürilýändigini bilen

gyzyklanýar. Gysgaça aýdylanda, ol topraga, suwa, howa berilýän zyýanyň iň pes derejä düşürilmesini maksat edinýär.

Kärhanalara ISO 14001:2015 standartyň esasynda ekologik menejment ulgamyny ornaşdyrmagyň artykmaçlyklary bar. Bu standart ekologik menejment ulgamyny işläp taýýarlamak, ornaşdyrmak, iş ýagdaýynda saklamak we hemişe gowulandyrmak; açyk yglan edilen ekologik syýasatyna özüniň laýyk gelyändigine göz ýetirmek; öz-özüňe baha bermek ýa-da öz-özüňi resmi beýan etmek, gyzyklanma bildirýän taraplaryň önünde talabalaýyklygyny tassyklamak ýaly aýdyň maksatlary bolan edaralar üçin ähmiýetlidir.

Standartyň ozalky nusgasy bolan ISO 14001:2004 edaranyň içkeri meselelerini dolandyrmaga gönükdirilendir. Emma 2015-nji ýylyň nusgasy edaranyň hereket edýän çäklerinde, şol bir babatda, daşky gurşawy dolandyrmaklyga niýetlenendir.

Ekologik menejment ulgamy dogry guralanda aşakdakylar ýaly artykmaçlyklara mümkinçilik döredýär:

- çig maly, materiallary, energiýa serişdeleri tygşytlamak we aýawly saklamak;
- iş ýerleriniň, önümçilik meýdançalarynyň ýagdaýyny gowulandyrmak, zähmet öndürijiligini ýokarlandyrmak;
- kärhananyň dolandyryş ulgamyny gowulandyrmak, meseleleriň çözgüdini aňsatlaşdyrmak;
- maýa goýujylaryň, döwlet ekologik dolandyryş guramalaryň, jemgyýetçiligiň ünsüni çekmek;
- öndürilýän önümiň we hyzmatlaryň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmak;
- marketingiň we mahabatynyň netijeliligini artdyrmak;
- ýurduň içinde hem-de daşary ýurtlarda işewür hyzmatdaşlar bilen özara bähbitli gatnaşyklary ösdürmek, önümleri ýerlemegiň täze bazalaryny öleşdirmek;
- daşky gurşawa ýaramaz täsiri yzygiderli peseltmek;

• tebigaty goraýyş işindäki tölegleri azaltmak we bu babatdaky kanunçylygyň talaplaryny has netijeli ýerine ýetirmek;

• ekologik jogapkärçilige we ekologik ugra esaslanan has uly abraýy gazanmak we sarp edijiler, hyzmatdaşlar, maýa goýujylar, döwlet guramalary bilen gatnaşyklary gowulandyrmak;

• maýa goýum babatyndan özüne çekijiligi ýokarlandyrmak we ş.m.

Umuman, ISO 14001:2015 standarty kärhana daşky gurşawa täsiri yzygiderli peseltmäge, zyýanly maddalaryň zyňylmagyny we dökülmegini azaltmaga, dürli usullar arkaly önümçilik we sarp ediş galyndylaryny dolandyrmaga, energiýanyň sarp edilişini peseltmäge we ş.m. mümkinçilik berýän düýpgöter täze gural bolmalydyr.

Önümiň, hyzmatyň ýokary hilliligine we ekologik işiň sazlaşykly alnyp barýlmagyna bolan islegiň artýandygy göz önünde tutulsa, ISO 14001:2015 standartyna bolan gyzyklanmanyň mundan beýläk hem güýçli artjakdygyny ynam bilen aýtmak mümkin. Muňa dünýä jemgyýetçiliginde ekologik nogsanlyklara bolan ünsüň öňküden-de güýçlenmegi, ýurtlarda importyň ornuny tutmak we milli öndürijileri — eksport edijileri goldamak meselelerine uly üns berilýändigini hem şaýatlyk edýär.

EDEBIÝAT

1. *Türkmenistanyň Tebigaty goraýyş ministrliginiň daşky gurşawy goramak boýunça BMG maksatnamasy (UNER) — «Daşky gurşawyň ýagdaýy» — Aşgabat. 2008 ý.*

2. Л.А.Федоськина, А.Т.Шилкина — «Экологический менеджмент» — Саранск. 2015 г.

**Güljan GARATAÝEWA,
Aýna BERDIÝEWA,
Türkmen döwlet maliýe
institutynyň mugallymlary.**

В последние годы мировое сообщество весьма часто сталкивается с экологическими угрозами — дефицит воды, повышение температуры и снижение влажности воздуха. Эти факторы в свою очередь приводят к быстрому иссушению верхнего слоя почвы, её загрязнению, равно и атмосферы Земли, различными химическими соединениями, что совокупно приводит к ухудшению естественного ареала произрастания растений и обитания диких животных. Указанные проблемы носят глобальный характер, требующие экстренного вмешательства. Загрязнение воздуха несёт потенциальную угрозу для флоры планеты: многие растения могут полностью исчезнуть.

Причинами загрязнения атмосферы являются вредные выбросы, в том числе из-за сжигания и разложения промышленных отходов. Основными источниками вредных выбросов, в качестве примера, можно назвать индустриальные предприятиями, нефтеперерабатывающие, нефтегазодобывающие и химические отрасли, производство строительных материалов. Промышленные отходы, как и выбросы, представляют угрозу не только природе, но и здоровью человечества.

Указанные проблемы логически подводят к необходимости выработки их решения, которое заключается в изучении и применении передовых наработок, организации экологической деятельности, поиске инновационных подходов в этой области и регулировании природоохранных мер. Исходя из намеченной цели, был разработан пакет стандартов — серия ISO 14000, которая вбирает требования к управлению окружающей средой. Как отмечают профильные специалисты, указанные стандарты весьма важны в контексте охраны природы, они призваны способствовать ведомствам в выполнении политики в области экологии, предотвращении и решении экологических проблем.

Стандарт ISO 14001 «Система экологического менеджмента», который входит в серию ISO 14000, составлен с целью уменьшения воздействия на окружающую среду деятельности предприятий. По сей день он служит определяющим критерием эффективности целевых мер, принимаемых сотнями тысяч ведущих компаний по всему свету. Согласно имеющимся сведениям, ISO 14001 был опубликован в 1996 году, с той поры соответствующий сертификат соответствия выдаётся международными организациями по стандартам, по сертификации системы менеджмента.

ISO 14001 разработан, чтобы помочь добиться минимума воздействия на окружающую среду с учётом регистрации и контроля внешних факторов на всех этапах производства — от переработки сырья до выпуска готовой продукции. Его требования затрагивают прежде не сам продукт производства, а применяемые для этого технологии. Иными словами, цель стандарта — содействовать достижению наименьшего количества производственных выбросов в почву, воду и атмосферу.

Внедрение в предприятиях системы экологического менеджмента на основе ISO 14001:2015 даёт ряд преимуществ. Стандарт необходим организациям, которые хотят разработать, внедрить, поддерживать и улучшать систему экологического менеджмента, удостовериться в соответствии заяв-

ленной экологической политике, самоопределению и самодекларации, подтверждения соответствия сторонами, проявляющими интерес.

ISO 14001:2004, предыдущий вариант стандарта, фокусировался на управлении внутренними проблемами организации, а вариант 2015 года — управлением окружающей средой в том числе.

Система экологического менеджмента, при правильной организации, даёт следующие преимущества:

- экономия и сбережение сырья, материалов и энергоресурсов;
- улучшение рабочих участков, производственных площадок, повышение производительности труда;
- оптимизация системы управления предприятием, упрощение решения проблем;
- улучшение репутации в глазах инвесторов, государственных регулирующих органов, общественности;
- повышение конкурентоспособности продукции и услуг;
- повышение эффективности маркетинга и рекламы;
- наращивание конструктивного взаимодействия с партнёрами внутри и за пределами страны, освоение новых рынков сбыта;

- планомерное снижение негативного влияния на окружающую среду;

- снижение природоохранных платежей и более эффективное выполнение требований природоохранительного законодательства;

- приобретение благоприятного имиджа, основанного на экологической ответственности и экологической состоятельности, и улучшение отношений с потребителями, партнёрами, инвесторами, государственными органами, общественностью;

- повышение инвестиционной привлекательности и т.д.

Словом, ISO 14001:2015 призван стать кардинально новым инструментом, который позволяет планомерно минимизировать влияние деятельности предприятия на окружающую среду, снизить количество вредных выбросов, сократить производственные и потребительские отходы, потребление энергоресурсов и т.д.

Учитывая возрастающее стремление к повышению качества с соблюдением экологических требований, можно уверенно заявить, что интерес к ISO 14001:2015 будет только расти, о чём также свидетельствует растущее внимание к экологическим проблемам со стороны мирового сообщества, вопросам импорт замещения и поддержки национальных производителей-экспортёров на уровне отдельных стран.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Türkmenistanyň Tebigaty goraýyş ministriliginiň daşky gurşawy goramak boýunça BMG maksatnamasy (UNER) — «Daşky gurşawyň ýagdaýy» — Aşgabat. 2008 ý.*

2. Л.А. Федоськина, А.Т. Шилкина — «Экологический менеджмент» — Саранск. 2015 г.

Гульджан ГАРТАЕВА,

Айна БЕРДИЕВА,

преподаватели Туркменского государственного института финансов.

ISO 14001: ПРЕИМУЩЕСТВА СИСТЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА

ISO 14001: ADVANTAGES OF ECOLOGIC MANAGEMENT SYSTEM

In recent years, it has been felt that the global community is often confronted with environmental problems. The rapid drying of the upper layer of the earth due to lack of water, rising temperatures and lack of moisture in the air, soil and atmospheric pollution, and deterioration of the living conditions of flora and fauna due to ingestion of various chemical compounds into the soil are irreversible problems at the global level. Air pollution can lead to the extinction of many plants.

The atmosphere is polluted by harmful emissions, burning of industrial waste and their rotting. The main sources of harmful emissions are industrial enterprises, oil refining, oil and gas production, the chemical industry, as well as the production of building materials. Industrial waste and emissions are harmful not only to nature, but also to human health.

The issues under discussion require the study and use of best practices, the organization of environmental work and the search for new approaches in this regard, and the regulation of nature conservation. For this purpose, the ISO 14000 series of standards was created. It includes requirements for an environmental management system. According to relevant experts, this system of standards is a very important complex from the point of view of environmental protection. This helps these institutions to successfully implement environmental policy, prevent environmental problems and solve them.

The ISO 14001 «Environmental Management System» standard, which belongs to the ISO 14000 series of standards, is designed to reduce the environmental impact of enterprises. Today, it serves as a resource for hundreds of thousands of leading companies around the world. According to the information, the relevant standard was approved in 1996. Since then, thou-

sands of certificates have been issued by internationally recognized management system certification bodies.

ISO 14001 is a standard designed to achieve a minimum level of environmental damage by recording and controlling external factors, from raw materials to finished products. He is interested in how the product is made before it is made. In short, its purpose is to minimize damage to soil, water, and air.

It is beneficial for enterprises to implement an environmental management system based on the ISO 14001:2015 standard. This standard is useful for enterprises that have clear plans for the development, implementation, maintenance and continuous improvement of this standard environmental management system, ensuring compliance with publicly announced environmental policy; self-assessment or self-expression, confirmation of their competence to stakeholders.

ISO 14001:2004, the forerunner of the standard, focuses on managing the internal affairs of an organization. But the 2015 model is designed to manage the environment within the agency's activities.

The environmental management system, when properly implemented, provides such advantages as:

- saving and conservation of raw materials, energy resources;
- improving the condition of workplaces, production sites, and increasing labor productivity;
- improving the company's management system, making it easier to solve problems;
- attract the attention of investors, government environmental organizations, and the public;
- increasing the competitiveness of products and services;
- improve the effectiveness of marketing and advertising;

- development of mutually beneficial relations with business partners at home and abroad, development of new markets for products;

- continuously reduce the negative impact on the environment;

- reduce fees for environmental protection and more effectively comply with the requirements of legislation in this area;

- achieve a better reputation based on environmental responsibility and environmental focus and improve relationships with consumers, partners, investors, and government organizations;

- increasing attractiveness from an investment point of view, etc.

In general, the ISO 14001:2015 standard should be a completely new tool for an enterprise that allows it to continuously reduce its environmental impact, reduce emissions and spills of harmful substances, manage production and consumption waste by various methods, reduce energy consumption, etc.

Given the growing demand for quality products, services, and environmental businesses, it is safe to say that interest in the ISO 14001:2015 standard will continue to grow. This is also evidenced by the growing attention to environmental issues in the global community, the importance of import substitution and support for national exporting producers.

REFERENCE

1. *Türkmenistanyň Tebigaty gorayyş ministriliginň daşky gurşawy gorumak boýunça BMG maksatnamasy (UNER) — «Daşky gurşawyň ýagdaýy» — Aşgabat. 2008 ý.*

2. Л.А.Федоськина, А.Т.Шилкина — «Экологический менеджмент» — Саранск. 2015 г.

**Guljan GARATAYEVA,
Ayna BERDIYEVA,
lecturers of the Turkmen State
Financial Institute.**

ISO/IEC 27000 STANDARTLAR ULGAMY

Globallaşma we sanly tehnologiýalaryň çalt ösmegi bilen, guramalaryň hereket edýän pudaklaryna garamazdan ähli görnüşleri üçin — döwlet edaralaryndan başlap, kiçi kärhanalara çenli möhüm bolan maglumat howpsuzlygynyň bitewiligine, halkara derejesinde ykrar edilen başlangyçlaryň bolmagy möhüm ähmiýete eýe bolýar. ISO/IEC 27000 standartlar toplumy maglumat howpsuzlygyny dolandyrmak (ISMS, Maglumat howpsuzlygyny dolandyryş ulgamy) üçin halkara standartlaryň we teklipleriň toplumyny öz içine alýar. Bu standartlar ähli ululykdaky guramalara gizlinligi, bitewiligi we elýeterliligi üpjün etmek üçin maglumat howpsuzlygy proseslerini tertipleşdirmäge we berkitmäge kömek etmek üçin döredildi.

ISO/IEC 27000 standartlar toplumynyň taryhy

1990-njy ýyllarda ösýän sanly ykdysadyýet we kärhanalaryň maglumat ulgamlaryna bolan garaşlylygynyň artmagy maglumatlaryň howpsuzlygyny üpjün etmek üçin standartlaryň döredilmeginiň zerurdygyny ýüze çykardy. Şunlukda, 1995-nji ýylda çap edilen britan standarty BS 7799 bilen bu başlangyjyň düýbi tutuldy. Bu maglumat howpsuzlygyny dolandyrmak boýunça ilkinji we giň gerimli standartydyr. Ol maglumatlary goramak üçin iň gowy tejribeleri öz içine alýar we maglumatlaryň howpsuzlygyny dolandyrmagyň dürli taraplaryny beýan edýär. BS 7799 iki bölege bölünýär:

- BS 7799-1 — maglumat howpsuzlygyny üpjün etmek boýunça maslahatlar toplumy.

- BS 7799-2 — maglumat howpsuzlygyny dolandyrmak ulgamynyň (ISMS) talaplarynyň üpjünçiligi.

2000-nji ýylda BS 7799-1 bölegi halkara standarty hökmünde kabul edilip, ISO/IEC 17799 adyny aldy. Bu standart maglumatlary goramak boýunça tejribe maslahatlaryny, şol sanda elýeterliligi dolandyrmagy, aktiwleri dolandyrmagy, fiziki howpsuzlyk we maglumat howpsuzlygy hadysalaryny dolandyrmagy öz içine alýar. 2005-nji ýylda ISO/IEC 17799 gözden geçirildi we täzeden işlenip, has giňişleýin ISO/IEC 27000 ýygındysynyň bir bölegi boldy. ISO/IEC 27001 bolsa, BS 7799-2-iň ýerine halkara standarty hökmünde kabul edildi we maglumat howpsuzlygyny dolandyrmak ulgamyny döretmek, ornaşdyrmak hem-de dolandyrmak üçin talaplary üpjün etdi. ISO/IEC 27001-iň çap edilmeginden soň, guramalaryň dürli ugurlaryndaky maglumat howpsuzlygyny üpjün etmäge gönükdirilen dürli standartlar döredilip başlandy we bu standartlar ulgamy baýlaşyp başlady. Häzirki wagtda bu ulgama 60-dan gowrak kabul edilen, üstünde işlenilýän we teklipl edilýän halkara standartlar bar.

ISO/IEC 27000 toplumynyň esasy standartlary

ISO/IEC 27000 standartlar toplumy öz içinde aşakdaky 4 topara bölünýär:

Şekil 1. ISO/IEC 27000 standartlar ulgamynyň toparlara bölünşi

Adam saglygy, ilkinji nobatda, ekologiýa bilen baglanyşyklydyr. Şoňa görä, Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Gahryman Arkadagymyzyň we hormatly Prezidentimiziň baştutanlygynda daşky gurşawy goramak, onuň baýlyklaryny has-da artdyrmak we aýawly peýdalanmak, ekologiýa howpsuzlygyny üpjün etmek ugrunda alnyp barylýan işler milli syýasatyň esasy ugurlarynyň biridir. Ýurdumyzda ekologik taýdan arassa önümleriň, iýmitleriň taýýarlanyş tehnologiýalary has-da ösdürilýär.

Döwlet Baştutanymyz hem 2023-nji ýylyň 24-nji sentýabrynda Türkmenistanyň Halk Maslahatynyň mejlisinde eden mazmunly çykyşynda: «Biz daşky gurşawy goramak we ekologik meseleler bilen bagly milli maksatnamalary üstünlikli durmuşa geçirýäris. Ýurdumyzyň obalarynyň we şäherleriniň daş-töwereginde tokaý zolaklaryny, gök guşaklary döredýäris. Çöl, dag, derýa we köl ekoulgamlarynyň, hususan-da, haýwanlaryň hem-de ösümlikleriň seýrek görnüşleriniň goralyp saklanmagyna, aýratyn goralýan tebigy çäkleriň giňeldilmegine gönükdirilen işleri alyp barýarys» diýip, bu möhüm mesele ýurdumyzda uly ähmiýet berilýändigini beýan etdi.

Ýurdumyzyň ekologiýa baradaky döwlet syýasatyna laýyklykda, daşky gurşawy goramak, tebigatyň ýer-suw, toprak, biologiýa baýlyklaryny aýawly ulanmak, howanyň hapalanmagynyň önüni almak, çölleşmä garşy göreşmek ýaly giň gerimli işler toplumlaýyn geçirilýär. Diýarymyzy bagy-bossanlyga öwürmek üçin uly tagallalar edilýär. Şeýle maksatlar bilen paýtagtymyz Aş-

gabat şäheriniň töwereginde, Köpetdagynyň eteginde, welaýatlarda, etraplarda, şäherlerde hem obalarda tokaý zolaklaryny döretmek işleri dyngysyz alnyp barylýar.

Geçen «Pähim-paýhas ummany Magtymguly Pyragy» ýylynyň Daşky gurşawy goramagyň bütindünýä gününüň ýurt derejesinde bellenilýän günlerinde Türkmenistanyň Gyzyl kitabynyň 4-nji neşiri çap edildi. Bu ajaýyp kitap, hormatly Prezidentimiziň belleýşi ýaly, biodürüligiň ylmy taýdan öwrenilip taýýarlanan hazynalar çeşmesidir.

Ýurdumyzda ekologiýa howpsuzlygyny üpjün etmek we daşky gurşawy goramak, ekologiýa ýagdaýyny sagdynlaşdyrmak, Watanymyzy bagy-bossanlyga öwürmek, onuň ösümlük hem haýwanat dünýäsini has-da baýlaşdyrmak hem-de tebigatymyzy aýawly saklamak boýunça «Türkmenistanyň 2021 — 2025-nji ýyllar üçin Milli tokaý maksatnamasynyň» çäklerinde öňde goýlan wezipeler üstünlikli durmuşa geçirilýär.

Hormatly Prezidentimiziň gatnaşmagynda 2024-nji ýylyň noýabr aýynyň 11-ne ählhalk bag ekmek dabarasynyň güýzki möwsüminiň geçirilmegi jemgyýetçilik taýdan bähbitli ýörelgäniň mynasyp dowam etdirilýändiginiň ýene bir subutnamasydyr. Şol gün ýurdumyzyň tokaý zolaklarynda pürli, saýaly, miweli we beýleki bag nahallarynyň 539 müň 185 düýbi oturdyldy. Şeýle-de öň döredilen seýilgähleri we tokaý zolaklaryny tämizlemek, abadanlaşdyrmak işleri bilen birlikde, jemi 2 million 67 müň 630 düýp baga ideg edildi. Bu çäreler seýilgähleriň arassaçylygyny, abadançylygyny, bag-

laryň ösüşini gazanmakda wajyp ähmiýetlidir.

Watanymyzda tebigaty goramagyň kanunçylyk-hukuk binýady yzygiderli kämilleşdirilýär, şol sanda ykdysadyetimiziň dürli pudaklary tarapyndan ekologiýa howpsuzlygynyň we gözegçiliginiň talaplary, suwy aýawly we netijeli ulanmak, ýerleriň şorlaşmagynyň önüni almak hem-de aýratyn goralýan tebigy ýerleri aýap saklamak boýunça ekologik talaplar birkemsiz ýerine ýetirilýär.

Köpetdagynyň ajaýyp dag eteginde ýerleşýän Arkadag şäheri öňdebaryjy, sanly maglumat-aragatnaşyk we «ýaşyl» tehnologiýalara esaslanýan döwrebap «akyly» şäheriň aýdyň nusgasydyr. Bu ýerde ekologiýa ýaly möhüm ugra aýratyn üns berilýär. Şäheriň birinji tapgyryndaky desgalaryň gurluşygynyň ekologik taýdan arassa serişdeler ulanyldy. Arkadag şäheriniň «Ýewropa-da Howpsuzlyk we Hyzmatdaşlyk Gurasynyň sebitinde durnukly, «ýaşyl», howa üçin oňaýly we innowasion çözüti şäherleri ösdürmek» taslamasyna goşulandygy baradaky güwänamanyň berilmegi bu ulgamda öňde goýlan wezipeleriň üstünlikli çözüldändigine şaýatlyk edýär.

Ýurdumyzyň ekologiýa syýasatynyň pajarlap ösmegi ugrunda taýsyz tagallalar edýän Milli Liderimiziň we hormatly Prezidentimiziň janlary sag, alyp barýan tutumly işleri mundan beýläk-de rowaç bolsun!

Musa ÝAZYMOW,

Mährijemal ATABALLYÝEWA,

Halkara Ynsanperwer ylymlary we ösüş uniwersitetiniň maglumat tehnologiýasy fakultetiniň mugallymlary.

MERKEZI AZIÝA DÖWLETLERINIŇ HABARLAR AGENTLIKLERI

Ylmy maglumatlara görä, Merkezi Aziýa döwletleriniň ähli ulgamlarynda XIX asyryň II ýarymynda Rus Patyşalygyna birikdirilmegi, XX asyryň 90-njy ýyllaryna çenli bolsa, SSSR-iň düzüminde bolmagy bilen rus medeniýetiniň täsiri netijesinde dürli ugurlarda ösüşler gazanyldy. Bu hut sebit döwletleriniň milli we halkara habarlar agentlikleriniň döreýiş we ösüş taryhynda hem şeýle boldy.

Merkezi Aziýa döwletlerinde hereket edýän «KazTAG» (Gazagystan), «KirTAG» (Gyrgyzystan), «UzTAG» (Özbekistan), «TDH» (Türkmenistan) we «TadžikTA» (Täjigistan) ýaly ýörite döwlet we halkara derejeli habarlar agentlikleriniň taryhy hem öz gözbaşyny häzirki Russiýanyň Döwlet habarlar agentligi TASS bilen berk baglanyşyklydyr. Eýýäm, XX asyryň 20-nji ýyllarynda SSSR-iň ähli respublikalarynda TASS-yň şahamçalary hökmünde diňe öz çäginde maglumat ýygnamak we ýaýratmak hukugyna eýe bolan habarlar agentlikleri döredilýär [1]. Bu agentlikleriň taryhy ähmiýeti barada rus alymlary T.S.Kurmaninanyň, O.P.Laşukowyň, H.Ş.Saýdumarrowyň, täjik alymlary B.S.Mansurowanyň, S.Mirzoliniň we beýleki alymlaryň kandidatlyk dissertasiýa işlerinde, ylmy makalalarynda giňişleýin seljirilýär.

XX asyryň 90-njy ýyllarynda SSSR dargandan soň Merkezi Aziýanyň ähli ýurtlary birmeňzeş geçiş döwrüniň kynçylyklaryndan bilelikde baş alyp çykdylar. Döwletler bazar ykdysadyýete geçmek bilen, dürli görnüşli döwrebap habarlar agentliklerini dörediler. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda «AKIpress», «Кабар», «24.kg», «K-News», «Чалкан.kg» (Gyrgyzystan), «Азия-Плюс», «Ховар», «TojNews» (Täjigistan) ýaly hususy häsiýetli habarlar agentlikleri döredildi.

Geçen taryhy döwürüň içinde ýurtlar maglumat eýýamynyň gelmegi, döwrebap hyzmatdaşlygyň giňelmegine goşant goşjak merkezleşdirilen toruň sanlylaşdyrylmany bilen baglanyşykly maksatnamalaýyn işleri durmuşa geçirmek üçin ikitaraplaýyn we köptaraplaýyn hyzmatdaşlyga aýratyn üns berdiler. Häzirki wagtda Merkezi Aziýanyň iri habarlar agentlikleri döwletara we guramalaryň çäklerinde hereket edýän degişli resminamalara laýyklykda media ulgamynda hünär tejribe alyşmak maksatly [3], dürli görnüşli hyzmatdaşlygy alyp barýarlar. Bu bolsa döwletleriň arasyndaky özara gatnaşyklary berkitmekde, halklaryň arasyndaky düşünişmegi we ynamy güýçlendirmekde, medeni-ynsanperwer hyzmatdaşlygy ösdürmekde uly ähmiýete eýedir.

Şu nukdaýnazardan, köpçülikleýin aragatnaşygyň çalt ösýän döwründe BMG-niň, ÝUNESKO-nyň, ÝHHG-niň, GDA-nyň we beýleki guramalaryň gurnamagynda Merkezi Aziýada žurnalistler we metbugat guramalary üçin hyzmatdaşlygy ýola goýmak taslamasyny durmuşa geçirmek, bu sebitde bitewi maglumat giňişligini döretmek maksady bilen mediaforumlar [2], maglumat sowatlylygy, söz azatlygy bilen bagly sebitleýin okuw sapaklary yzygiderli geçirilýär. Ýlaýta-da, bu çäreler «KazTAG», «KirTAG», «TadžikTA», «UzTAG», «TDH» ýaly ýörite

döwlet we halkara derejeli habarlar agentlikleriniň wekilleri we sebitde meşhur teleradio kompaniýalaryň, gazet-žurnalalaryň, döwrebap internet saýtlaryň žurnalistleriniň gatnaşmalaryna, pikir alyşmalaryna, degişli meseleleri çözmekde mümkinçilikler döredilýär.

Türkmenistan soňky ýyllarda iri göwrümlü halkara maslahatlary, mediaforumlary, sammitleri geçirmekde uly tejribe toplady. Dünýäniň köpçülikleýin habar beriş serişdelerini ýurdumyza geçirilýän daşary-syýasy ähmiýetli we iri möçberli çäreler bilen, gazanan üstünliklerimiz, ýeten belent sepgitlerimiz bilen ýakýndan tanyşdyrmak, baý taryhy we medeni mirasymyzy wagyz etmek, türkmen mahsus myhmansöýerlik medeniýetimizi görkezmek maksatly guralýan mediaforumlar bu ugurdaky netijeli işleriň biri hasaplanylýar [4]. Yzygiderli häsiýete eýe bolan şeýle mediaforumlaryň geçirilmegi media ulgamynda köpugurly halkara hyzmatdaşlygyny işjeňleşdirýär, dostlukly we işewür gatnaşyklary ösdürmäge, sebitde we bütin dünýäde birek-birege ynanyşmak we özara düşünişmek ýagdaýyny ýola goýmaga oňyn täsir edýär.

Umuman, Türkmenistanyň hem-de beýleki ýurtlaryň habarlar ulgamyndaky işjeň hyzmatdaşlygy iň gowy dünýä tejribesini öwrenmek, şonuň ýaly-da, täze tehnologiýalaryň ulanylmagy we bilelikdäki habarlar taslamalarynyň durmuşa geçirilmegi ýurdumyzyň žurnalistleriniň hünär derejesiniň kämilleşdirilmegine ýardam berýär. Şeýle-de döwletimiziň bitaraplyk ýörelgelerine esaslanýan daşary syýasatyny durmuşa geçirmekdäki üstünliklerini, ulag, energetika we suw diplomatiýasynyň möhüm ugurlaryny, maksatlaryny hem-de wezipelerini, ýurdumyzyň bu ulgamlarda oňe sürýän başlangyçlaryny dünýäniň maglumatlar giňişliginde giňden beýan edilmegi täze mümkinçilikleri açýar.

EDEBIÝAT

1. История ТАСС. <https://tass.ru/info/9334881>
2. В рамках Центрально-Азиатского форума обсуждают возможность создания единой медиаплатформы. <https://eurasiansu.ru/the-possibility-of-creating-a-single-media-platform-is-being-discussed-during-the-central-asian-forum/>
3. В Ташкенте прошел форум журналистов Центральной Азии. <https://e-cis.info/news/568/120552/>
4. Ашхабадский международный медиа-форум: диалог и крепнущие мосты дружбы между народами. <https://www.newscentralasia.net/2023/09/25/ashkhabadskiy-mezhdunarodnyy-mediaforum-dialog-i-krepnushchiye-mosty-druzby-mezhdu-narodami/>

Jemile PÜRJÄÝEWA,

Oguloraz EÝEBERDIÝEWA,

Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň Halkara gatnaşyklary institutynyň žurnalistikanyň nazaryýeti we amalyýeti kafedrasynyň uly mugallymlary.

MERKEZI AZIÝA DÖWLETLERINIŇ GURLUŞYNYŇ WE DOLANDYRYLYŞYNYŇ HUKUK ESASLARY

Hormatly Prezidentimiziň 2022-nji ýylyň 12-nji maýynda paýtagtymyz Aşgabat şäherinde «Merkezi Aziýa — Russiýa Federasiýasy» görnüşinde sebitde ilkinji gezek geçirilen Parlamentara forumyna gatnaşyjylara iberen gutlagynda: «Türkmenistanyň Mejlisi Merkezi Aziýa döwletleriniň parlamentleri bilen hem özara gatnaşyklary has işjeň ösdürýär. Şol gatnaşyklar häzirki wagtda täze many-mazmuna eýe bolýar» [1] diýip belleýşi ýaly, bu iri halkara çäre sebitde hyzmatdaşlygy goldamak, Merkezi Aziýa döwletleriniň arasynda syýasy, ykdysady, durmuş ulgamlarynda parlamentara dialogyň ornuna aýratyn ähmiýet bermek, durnukly ösüşi üpjün etmäge gönükdirilen derwaýys çözümleriň kabul edilmeginde parlamentarilere giň mümkinçilikleri döretmek bilen bagly ugurlarda täze, anyk gözýetimleri açdy.

Parlament we onuň netijeli işi bolsa, Gahryman Arkadagymyzyň bu forumda eden taryhy çykyşynda aýratyn nygtaldy. Üstünlikli döwlet gurluşy, syýasy ulgamyň ösüşi, sagdyn we sazlaşykly jemgyýetçilik gatnaşyklary okgunly durmuş-ykdysady ösüşiň esasy sütünleriniň biri bolup durýar. Bu esasy sütünde bolsa, dünýäniň ösen demokratik döwletleriniň tejribesi, Merkezi Aziýa ýurtlarynyň hersiniň öz halkynyň döp-dessurlary, milli özboluşlylygy we aýratynlyklary nazarda tutulýar. Ýöne biziň halklarymyzyň her biriniň dürli-dürlüdigine we özboluşlydygyna garamazdan, olary berk medeni gatnaşyklaryň, binyatlaýyn gymmatlyklaryň, ahlak ýörelgeleriniň we döp-dessurlarynyň birleşdirýändigine geň galyp oturmaly däldigi, ýurtlarymyzyň özara hyzmatdaşlygynyň gözbaşyny ruhy-medeni gymmatlyklaryň umumylygundan alyp gaýdýan özara bähbitli arkaşlygyň Merkezi Aziýa ýurtlarynyň gatnaşyklarynyň pugta binýady bolup durýandygy bellärlilidir. Hut şu jähetden Merkezi Aziýa döwletleriniň gurluşynyň we dolandyrylyşynyň hukuk esaslarynda ruhy-medeni gymmatlyklaryň umumylygyny we halklarymyzyň milli özboluşlylygyny ylmy nukdaýnazardan seljermek zerurdyr.

Garaşsyzlygyny ykrar eden Merkezi Aziýa ýurtlary döwlet gurluşynda unitar döwlet gurluşyny saýlap alyp, ýurduň bütin çägi ýerli dolandyryş edaralarynyň kömegi bilen merkezi häkimiýet-dolandyryş edarasyny tarapyndan dolandyrylýan, dolandyryş-çäk birliklerine bölünen, berk merkezleşdirilen, bir bütewi döwlet gurluşyna geçdiler, şeýle-de Merkezi Aziýa döwletleriniň unitar döwlet gurluşynyň esasy aýratynlyklaryny bellediler [2].

Merkezi Aziýa ýurtlary demokratik, hukuk we dünýewi döwletler bolup, olarda döwlet özygtyýarlylygy bilen çägi bitewüdir hem-de bölünmezdir [3]. Bu ýurtlaryň hersi öz çäklerinde häkimiýetiň hökmürowanlygyna hem dolulygyna eýedirler we özläriniň içeri hem daşary syýasatlaryny özbaşdak amala aşyrýarlar. Merkezi Aziýa sebitiniň ýurtlarynyň ählisinde-de döwlet öz Garaşsyzlygyny, özygtyýarlylygyny, çäk bitewüligini, konstitusion gurluşyny goraýar, kanunlygy we hukuk tertibini üpjün edýär.

Merkezi Aziýa ýurtlary döwlet Garaşsyzlygyny gazanan badyna döwlet dolandyryşynyň täze, häzirkizaman we netijeli ulgamy bolan prezident respublikasy görnüşine geçdiler [4]. Hut şu nukdaýnazardan-da, Türkmenistanda, Gazagystan Respublikasynda, Özbekistan Respublikasynda, Gyrgyz Respublikasynda Prezident döwletiň we ýerine ýetiriji häkimiýetiň baştutanydyr we ýurduň iň ýokary wezipeli adamydyr, ol döwlet Garaşsyzlygynyň we çäk bitewüliginiň kepili, Konstitusiýany, adamyň we raýatyň hukuklaryny we azatlyklaryny berjaý etmegiň we halkara borçnamalaryny ýerine ýetirmegiň kepili hökmünde çykyş edýär [5]. Türkmenistanda Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 1995-nji ýylyň 12-nji dekabryndaky hem-de 2015-nji ýylyň 3-nji iýunyndaky «Türkmenistanyň hemişelik bitaraplygy» Rezolýusiýalarynda ykrar eden we goldan hemişelik Bitaraplyk hukuk ýagdaýyny üstünlikli durmuşa geçirmegi bolsa, onuň saýlap alan milli ösüş ýolunyň özboluşlydygyny aýan edýär.

Merkezi Aziýa ýurtlarynyň döwlet dolandyryşynda milli döwletligiň ykranamasy hökmünde Türkmenistanda türkmen dili, Özbekistan Respublikasynda özbek dili, Gazagystan Respublikasynda gazak dili, Täjigistan Respublikasynda täjik dili, Gyrgyz Respublikasynda gyrgyz dili döwlet dili hökmünde kanuny taýdan esaslandyryldy. Ýöne, muňa garamazdan Gazagystan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 7-nji maddasyna, Täjigistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 2-nji maddasyna, Gyrgyz Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 13-nji maddasyna laýyklykda, Merkezi Aziýa ýurtlarynda döwlet dolandyryş işinde döwlet dilinden daşary resmi dil hökmünde rus dili hem ulanylyar.

1992-nji ýylyň 2-nji martynda Birleşen Milletler Guramasyna agza bolan Merkezi Aziýa ýurtlary 1948-nji ýylyň 10-njy dekabrynda kabul edilen Adam hukuklarynyň Ählumumy Jarnamasynyň ähmiýetine aýratyn üns berip, döwlet dolandyryşynda «Jemgyýetiň we döwletiň iň ýokary gymmatlygy adamdyr» diýen örän çuň mazmunly baş sygary öňe sürdüler we öz ýurtlarynyň Konstitusiýasynda berkitdiler. Şondan bäri geçen 33 ýylyň içinde Merkezi Aziýa ýurtlarynda adamy goramak, goldamak we oňa hyzmat etmek döwlet häkimiýet edaralarynyň baş kanuny wezipelerine öwürüldi.

Merkezi Aziýa ýurtlarynyň — Türkmenistanyň, Gazagystan, Özbekistan, Täjigistan we Gyrgyz Respublikalarynyň döwlet dolandyryşynda döwlet häkimiýetleriň bölünüşigi ýörelgesine esaslanyp kanun çykaryjy, ýerine ýetiriji hem-de kazyýet häkimiýetlerine bölünýär. Merkezi Aziýa ýurtlarynda kanun çykaryjy häkimiýet hökmünde Türkmenistanda Mejlis, Gyrgyz Respublikasynda «Žogorku Keneş», Gazagystan Respublikasynda «iki palataly Parlament», Özbekistan Respublikasynda «iki palataly Oliý Majlis», Täjigistan Respublikasynda «iki palataly Milli Majlis» hereket edýär. Bu ýurtlarda ýerine ýetiriji häkimiýet bolup hökümet çykyş edýär. Kazyýet häkimiýeti barada aýdylanda bolsa, Gazagystan Respublikasynda, Özbekistan Respublikasynda, Täjigistan Respublikasynda, Gyrgyz Respublikasynda Konstitusion kazyýet, Ýokary kazyýet we kazyýetler tarapyndan amala aşyrylýar [6].

Umumylykda aýdanymyzda, Merkezi Aziýa döwletleriniň döwlet gurluşynyň we dolandyrylyşynyň hukuk esaslarynda biziň ýurdumyzyň Gazagystan Respublikasyndan, Özbekistan Respublikasyndan, Täjigistan Respublikasyndan, Gyrgyz Respublikasyndan tapawutly özboluşly bir milli ösüş aýratynlygy hemişelik Bitaraplyk hukuk ýagdaýy hem-de ata Watanymyzda bazar ykdysady gatnaşyklaryna kem-kemden we tapgyrlylyk, ýagny döwürleýin usulda geçmeklikde esaslandyrylan Türkmen milli nusgasy bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr.

EDEBIÝAT

1. «Türkmenistan» gazetiniň 2022-nji ýylyň 12-nji maýyndaky sany.
2. Ý.M.Nuryýew, S.K.Ataýew, A.A.Çaryýew. Döwletiň we hukugyň nazaryýeti. — A.: TDNG. 2010. 109 – 110 sah.
3. Türkmenistanyň Konstitusiýasy, Aşgabat 2023ý
4. Tyljaýew M. we başg. Türkmenistanyň döwlet we hukuk esaslary. — A.: TDNG, 2012. 36 sah.
5. N.Jorajew, A.Zamanow. Özbekistanyň taryhy. (Garaşsyzlyk döwri). — Daşkent: Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi, 2018. 11-nji sah
6. Ş.Ergaşew, B.Hodjaýew, J.Abdullaýew. Dünýä taryhy. (1991 – 2017-nji ýyllar). — Daşkent: «Turon-Iqbol», 2018.

Dürli BALLYÝEWA,

**Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň
Halkara gatnaşyklary institutynyň uly mugallymy.**

NEŞIRIŇ POÇTASYNDAN

OKATMAGYŇ
ADATY WE
INNOWASION
USULYNY
ULANMAK

Bilim adamzat gazananlarynyň ösüş maýasy we islendik döwletiň ösüşiniň esasy öňe hereketlendiriji güýjüdir. Häzirki döwürde bilim ulgamyny kämilleşdirmäge, okuw prosesiniň netijeliligini ýokarlandyrmaga uly üns berilýär.

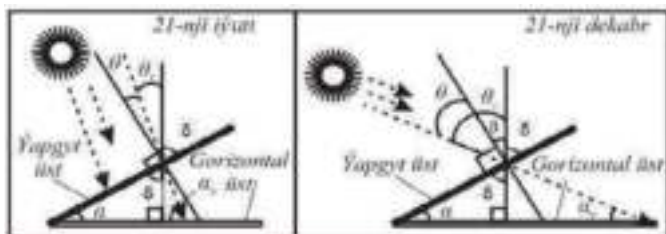
Okatmagyň adaty we innowasion usullary mälimdir. Adaty usulda diňe mugallym bilen talybyň arasynda göni arabaglanyşyk saklanýar. Şonda mysal üçin, «Adaty däl we gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmeleri» dersine degişli amaly sapaklar geçilende, talyplara bir mesele berilýär we olar meseläni bu babatdaky usuly yzygiderlilikde çözüýärler. Bir meseläniň çözülişi bilen aýdylanlary delillendireliň!

Türkmenistanyň meteorologiki gullugy tarapyndan 21-nji iýun üçin 600 Wt/m^2 we 21-nji dekabır üçin 250 Wt/m^2 Gün radiasiýasynyň gorizonta üstä düşüşi bellige alyndy. 21-nji iýun we 21-nji dekabır üçin gorizonta görä 30° ýapgyt üstä düşýän radiasiýanyň şöhlelenme kuwwatyny kesgitlemek üçin şeýle formuladan peýdalanylýar:

$$G_{g. \text{ ýap}} = G_{g. \text{ gor}} \frac{\cos \theta}{\sin \alpha};$$

bu ýerde: $G_{g. \text{ gor}}$ gorizonta üstä düşýän Gün radiasiýasynyň kuwwaty, θ - Gün radiasiýasynyň üstä düşme burçy, α - S - Günüň durma beýikligi.

1-nji suratda hasaplamak üçin gerek bolan burçlar şekillendirilendir:

1-nji surat. Türkmenistan üçin hasaplamaga gerek bolan burçlaryň özara baglanyşygy.

Alnan netije ulanylýp we gorizonta üst üçin düşme burçy θ_z — zenit burçuna deň diýip hasaba alnyp, düşme burçunyň hasaplanylýşy:

a) özara baglanyşykly burçlary ulanyp, 21-nji iýunda Türkmenistan üçin düşme burçy:

$$\theta = 90 - (\delta + \theta_z) = 90 - (90 - \alpha + \theta_z) = \alpha - \theta_z;$$

b) özara baglanyşykly burçlary ulanyp, 21-nji dekabırda Türkmenistan üçin düşme burçy:

$$\theta = \theta_z - \beta = \theta_z - (90 - (90 - \alpha)) = \theta_z - \alpha.$$

Alnan formulalary deňeşdirip, şeýle netijä gelmek bolar:

$\theta = |\alpha - \theta_z|$; 21-nji iýun we 21-nji dekabır üçin deňişlilikde, ýapgyt üstä Günüň şöhlelenmesiniň kuwwaty şeýle hasaplanylýär:

$$G_{g. \text{ ýap}} = G_{g. \text{ gor}} \frac{\cos \theta}{\sin \alpha} = 600 \frac{\cos(|30 - 19,35|)}{\sin(5,35)} = 600 \frac{0,98}{0,94} = 625;$$

$$G_{g. \text{ ýap}} = G_{g. \text{ gor}} \frac{\cos \theta}{\sin \alpha} = 250 \frac{\cos(|30 - 56,25|)}{\sin(6,25)} = 250 \frac{0,81}{0,04} = 500,59$$

Okatmagyň innowasion usulynda bolsa hünär ugruna degişli okuw programmasy bolan «Gün kadastryňy işläp taýýarlamağyň sanly ulgamy» atly programmany ulanmak bilen amaly sapagy geçmegiň aýratynlyklaryna seredilýär.

Bu programma üpjünçiligini ulanmak arkaly biziň degişli formulalar esasynda hasaplaýan ululyklarymyzy kesgitlemek mümkin. Oňa mysal edip, ýurdumyzyň islendik künjeginde Gün panelleri üçin gorizonta tekizlige görä her aý boýunça amatly burçlary we ol burçlara gysgaldylan üstä düşýän Gün radiasiýasynyň möçberini hem-de fotoelektrik gün panelleriniň öndürjiliklerini kesgitlemekligi, özbaşdak energiýa üpjünçiligi üçin fotoelektrik gün stansiýasynyň hasaplamasyny ýerine ýetirmekligi aýtmak bolar. Şeýle hem bu programmada diňe bir hasaplamalary geçirmek däl, eýsem öňde goýlan meseläniň şertine laýyklykda degişli grafikleri almak, meseläniň çözüwini derňemek hem mümkin.

«Gün kadastryňy işläp taýýarlamağyň sanly ulgamy» atly programma üpjünçiligini ulanmak talyplary öz hünär bilimlerini öwrenmäge höweslendirmekde hem-de maglumat tehnologiýalaryny özleşdiriş ukybyny artdyrmakda ýardam edýär.

Sona ÝAZLYÝEWA,
Türkmenistanyň Döwlet energetika
institutynyň ulý mugallymy.

NEŞIRIŇ POÇTASYNDAN

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe Türkmenistanda milli maksatlary we bähbitleri nazara almak bilen syýahatçylygyň, şol sanda halkara syýahatçylygyň ösmegine aýratyn üns berilýär. Onuň binýadynyň berk tutulmagy döwletimiziň durmuş-ykdysady syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň birine öwürildi. Munuň üçin ähli deslapky zerur şertler, ýagny, häzirkizaman gözəl şäherler, köp sanly taryhy we medeni ýadygärlikler, gaýtalanmajak keşpdäki dürli tebigy künjekler we howasy jana şypa zolaklar bar.

Syýahatçylygy ösdürmegiň strategiýasynyň baş maksady Türkmenistanda ýokary netijeli we bäsdeşlige ukyply syýahatçylyk toplumynyň döredilmegi bolup durýar. Munuň özi, ýerli ilatyň we daşary ýurtlardan gelen adamlaryň syýahatçylyk hyzmatlaryna bolan islegleriniň kanagatlandyrylmagyny, beýleki tarapdan milli ykdysadyýetiň ösüşine goşant goşulmagyny üpjün etmäge gönükdirilendir. Tebigatyň barmasy kyn künjeklerine we awçylyk maksady bilen syýahat etmek boýunça halkara derejesindäki isleg öwrenilip, täze syýahatçylyk ugurlarynyň açylmagy daşary ýurt syýahatçylaryň täze akymalarynyň gelmegine mümkinçilik berýär. Syýahatçylyk ugurlarynyň gerimini we onuň köp görnüşlerini giňeltmek, pudagyň maddy-enjamlaýyn binýadyny kämilleşdirmek, hödürleýän hyzmatlaryň hilini ýokarlandyrmak, pudak üçin ýokary hünärlü işgärleri taýýarlamak we maglumat-mahabat işini güýçlendirmek arkaly içeri we daşarky bazarlarda ýurdumyzyň syýahatçylyk pudagynyň ösüşini gazanmak bu babatda ýaýbaňlandyrylan işleriň esasy ugry bolup durýar.

SYÝAHATÇYLYGY ÖSDÜRMEGIŇ MÜMKINÇILIKLERI

Türkmenistan syýasy we ykdysady taýdan iň asuda, ekologik babatda iň arassa tebigatly we medeni-taryhy nukdaýnazardan iň gadymy taryha eýe bolan ýurtlaryň biridir. Halkara syýahatçylygynda edilýän talaplaryň arasynda syýahat ediljek ýurda dünýäniň dürli ýurtlaryndan gelýän myhmanlaryň we jahankeşdeleriň howpsuzlygynyň kepili bolan parahatçylygyň we asudalygyň bolmagy, syýahatçylaryň jan saglygy, sagdynlygy babatdaky howpsuzlygynyň kepili bolan ekologik babatda arassa tebigatynyň we howasynyň, içmäge ýaramly suwunyň, zyýansyz iýmit üpjünçiliginiň, syýahatçylarda uly gyzyklanma döredýän täsin taryhy-medeni gymmatlyklaryň, özbolušly binagärçilik ýadygärlikleriniň bardygyny bellemelidir. Ýurdumyza syýahatçylyk pudagynyň işini has-da kämilleşdirmek babatda ilatly ýerleriň we meşhurlyga eýe bolan syýahatçylyk künjekleri birleşdirýän ulag ýollarynyň abadanlaşdyrylmagyna aýratyn ähmiýet berilýär. Munuň üçin gezelenç etmäge, syýahatçylaryň we jahankeşdeleriň şol ýol ugurlarynda göwnejaý dynç almaklary üçin ähli zerur şertler döredilen.

Syýahatçylyk kärhanalarynda hil dolandyryş işini amala aşyrmak üçin hyzmatlar bilen baglanyşykly ähli amallaryň ýerine ýetirilmeginiň talaplaryny kesgitlemek, hil ulgamyny işläp düzmek, resminamalaşdyrmak, durmuşa geçirmek we goldamak zerurdyr. Syýahatçylyk kärhanalarynyň tejribesinde, hiliň hyzmat ediş tapgyrlarynyň esasy bölegi bolmaly we diňe hyzmat bazaryň durnukly ýagdaýyny kepillendirýän, hilini üpjün etmek üçin üýtgeşmelere sebäp bolmaly. Dürs meýilleşdirilen we netijeli guralan syýahatçylyk häzirkäki döwürde iň bir giňden talap edilýän ulgamlaryň biri bolup durýar. Şunuň bilen baglylykda ýurduň sebitleriniň syýahatçylyk mümkinçiliklerini giňden peýdalanmak, sarp ediljilere ähli zerur bolan hyzmatlary ýerinde hödürlemek we baý tebigy serişdeleri netijeli ulanmak boýunça degişli düzüm kemala getirilýär.

Ýurdumyza syýahatçylygyň dürli görnüşleri ösen. Olara taryhy-medeni ýadygärliklere syýahat, şypahanalarda dynç almak, dag-çöl landsaftyna syýahat, tebigy ýadygärliklere syýahat we ş.m. degişlidir. Gadymy Ýüpek ýolunyň möhüm bölegi bolan Türkmenistanyň syýahatçylyk ulgamynyň ägirt uly mümkinçiliklere eýedigini bellemek zerur. Türkmenistan medeni-taryhy ýadygärlikler bilen bir hatarda özüne çekiji tebigy ýadygärliklere hem baýdyr. Köpetdagiň ajaýyp künjekleri, Garagum çölüniň ösümlük we haýwanat dünýäsi, Amyderýanyň kenar ýakalary, Köýtendag, Günorta — Günübatar Türkmenistanyň subtropiki ýerleri, şeýle hem Hazar deňiziniň türkmen kenary ekologik syýahatçylyk üçin örän täsirli ýerlerdir.

Göwher HOJANIÝAZOWA,
*Türkmen döwlet medeniýet institutynyň
syýahatçylyk fakultetiniň mugallymy.*

«SAGLYK» DÖWLET MAKSATNAMASY HEREKETDE

Gahryman Arkadagymyzyň «Türkmeniň döwletlilik ýörelgesi» atly kitabynda: «Adamyň durmuşdaky işjeň ornuna we döredijilikli tagallalaryna saglyk ýaly güýç berýän baýlyk ýok» diýip belleýşi ýaly, ynsan üçin saglykdan gymmatly zat ýok. Saglyk ynsan başynyň täji, döwletliligiň sakasydyr. Megerem şonuň üçindir, Magtymguly atamyz hem: «Dürdür bu janyň lezzeti, saglyk anyň soltanydyr» diýýär.

Ynsan saglygyny gorap saklamagy baş maksat edinyän ýurdumyzda bu ugurda amal edilen işler guwandyrýar. Şolaryň ilkinjisi Gahryman Arkadagymyz tarapyndan «Saglyk» Döwlet maksatnamasynyň esaslandyrylmagydyr. 1995-nji ýylyň 21-nji iýulynda kabul edilen bu resminamada ýurdumyza saglygy goraýşy ösdürmek, ony dünýä derejesine çykarmak boýunça esasy ugurlar kesgitlenendir. Bu maksatnamanyň ýurdumyzyň saglygy goraýşyny ösdürmegiň strategiýasyny kesgitleýän resminama hökmünde ähmiýeti örän uludyr.

Türkmenistanda «Saglyk» Döwlet maksatnamasy ilata edilýän lukmançylyk hyzmatynyň hilini gowulandyrmaga, ony halkara standartlarynyň derejesine ýetirmäge niýetlenendir. Bu maksatnama bejeriş-öňüni alyş edaralarynyň dolandyrylyşyny we gurluşyny döwrebaplaşdyrmak, lukmançylyk ugurly okuw mekdeplerinde hünärmenleri taýýarlamagyň hilini gowulandyrmak, olarda alnyp barylýan okuw we terbiýeçilik işiniň netijeliligini ýokarlandyrmak, ilata ilkinji hem gaýtadan berilýän lukmançylyk-sanitariýa kömeginiň ulgamyny kämilleşdirmek, lukmançylyk hyzmatlarynyň gerimini giňeltmek we ösdürmek, bejeriş-anyklaýyş hem-de şypahana edaralarynyň maddy-enjamlaýyn binýadyny pugtalandyrmak, netijeli we

elýeterli derman serişdeleriniň giň toplumyny çykarýan derman senagatyny kämilleşdirmek ugurlaryny öz içine alýar. Bular boýunça ýurdumyzda birnäçe işler durmuşa geçirildi. Mysal üçin, turuwbaşdan maşgala lukmançylygy ornaşdyryldy, maşgala boýunça hyzmat etmegiň düzgüniniň ornaşdyrylmagy arkaly näsaglary öýde bejermek işi ösdürildi, raýatlaryň döwlet meýletin saglyk ätiyaçlandyrmasy girizildi. Saglygy goraýyş edaralarynyň täze, kämil, döwrebap görnüşleri döredildi. Şypahana we lukmançylyk-durmuş edaralary saglygy goraýyş ulgamynyň düzümine girizildi. 2002 — 2004-nji ýyllarda maksatnamanyň üstünlikli durmuşa geçirilmegi bilen, saglygy goraýyş ulgamyndaky işleriň aglabasy keselleriň önüni almaga gönükdirildi.

Maksatnama laýyklykda, ulgam boýunça kanunçylyk namalarynyň, milli we döwlet maksatnamalarynyň tutuş toplumu kabul edilip, olar döwrüň talaplaryna, Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasynyň maslahatlaryna laýyklykda yzygiderli täzelenilýär. Şeýlelikde, milli saglygy goraýyş ulgamy halkara standartlarynyň derejesine çykaryldy.

Bu ugurda soňky ýyllarda gazanylan üstünlikler has-da buýsandyryýar. Ilki bilen ýurdumyzda «Arkadag Medisina Klasteri Menejment» kärhanasynyň döredilendigini, şunlukda dürli görnüşli lukmançylyk serişdeleriniň önümçiliginiň ýola goýlandygyny aýratyn bellemelidir.

Häzir ýurdumyzda dünýäniň öňdebaryjy önüm öndürijileriniň kämil enjamlary bilen üpjün edilen bejeriş-anyklaýyş, ylmy-kliniki merkezler, döwrebap hassahanalar halkymyza hyzmat edýär. Olarda döwrebap bejeriş usullary ornaşdyrylyp, ilata dünýä lukmançylygynyň ähli hyzmatlary diýen ýaly hödürilenilýär.

Diýarymyzda halkyň saglygyny goramak we berkitmek babatda alnyp barylýan işleriň dünýä jemgyýetçiliginiň, halkara guramalaryň, şonuň ýaly-da Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasynyň hem-de Çagalar gaznasynyň giň goldawyna mynasyp bolandygyny, bu ugurdaky gazanylan üstünlikleriň halkara derejede ykrar edilendigini buýsanç bilen bellemeli. Muňa ýurdumyza gowşurylan güwänamalar we sylaglar aýdyň şaýatlyk edýär.

Umuman, milli saglygy goraýyşda gazanylan şeýle üstünlikler Gahryman Arkadagymyzyň «Saglyk» Döwlet maksatnamasynyň hem-de hormatly Prezidentimiziň alyp barýan döwlet syýasatynyň beren ajaýyp miweleridir.

Jahan ILAMANOWA,
Myrat Garryýew adyndaky
TDLU-nyň fakultet terapiýasy
kafedrasynyň mugallymy.

DÖWLETIŇ YKDYSADY KUWWATY

Bu gün Türkmenistanyň ykdysady syýasaty ýurdy innowasiýa taýdan ösdürmäge, güýçli senagat kuwwatyny döretmäge we onuň pudaklaýyn düzümini giňeltmäge gönükdirilendir. Häzirki zaman bazar düzümi bar bolan we durnukly ösüş depginlerini gazanmaga gönükdirilen netijeli ykdysadyýeti ýokary hilli we tapgyrlyýan kemala getirmek Türkmenistanyň ykdysady syýasatynyň ileri tutulýan ugurlary bolup durýar. Bularyň ählisi ilatyň hal-ýagdaýyny gowulandyrmaga we ýaşaýşynyň hilini yzygiderli ýokarlandyrmaga gönükdirilendir.

Ýurdumyzda milli ykdysadyýetiň özboluşly nusgasy taryhy taýdan gysga möhletde kemala getirildi hem-de şol döwürde uzak möhletli geljekde döwletiň durnukly ösmegi üçin berk binýat döredildi we düýpli özgertmeleriň netijesinde, milli hojalygyň pudaklaýyn gurluşy kämilleşdirildi. Milli ykdysadyýet baý tebigy, ykdysady, maýa goýum kuwwatyny peýdalanmak, döwletara hyzmatdaşlygy giňeltmek we özüniň daşary ykdysady mümkinçiligini ýokarlandyrmak bilen, üstünlikli diwersifikasiýalaşdyrylýar. Diňe soňky ýyllaryň dowamynda Diýarymyzda iri milli taslamalar üstünlikli durmuşa geçirildi, bular geljekde ykdysadyýetiň ösüşine durnukly häsiýet bermäge we onuň düzüminde hil taýdan öňegidishlikleri üpjün etmäge, ýurdumyzyň ilatynyň durmuşuny düýpli özgertmäge, onuň täze hilini we has ýokary derejesini üpjün etmäge niýetlenendir.

Adamyň bähbitlerini goramak, ilatyň ýaşaýş derejesiniň dünýäniň ykdysady taýdan ösen ýurtlaryna laýyk gelýän ýokary görkezijilerini üpjün etmek hormatly Prezidentimiziň durmuşa geçirýän döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugur bolmagynda galýar. Häzirki wagtda ýurdumyz bu ýol bilen ynamly öňe barýar. Milli ykdysadyýetiň durnukly ösüşi onuň ähli pudaklary, ýagny senagat, oba hojalygy, gurluşyk pudaklary we hyzmatlar ulgamy boýunça önümçiliginiň möçberiniň ýokarlanmagyna esaslanýar. Diýarymyzyň ýokary ykdysady ösüşi ep-esli serişde mümkinçiligi, islegleriň durnuklylygy, şeýle hem ýurdy ösdürmegiň ileri tutulýan ugurlaryna köp mukdarda gönükdirilýän maýa goýumlary bilen höweslendirilýär.

Türkmenistanyň durmuş-ykdysady syýasaty ilatyň ýaşaýşynyň we hal-ýagdaýynyň ýeterlik ýokary derejesini saklamaga gönükdirilendir. Döwlet býujetiniň çykdajylarynyň köp bölegi durmuş ulgamyny maliýeleşdirmäge, şol sanda saglygy goraýyş, bilim, medeniýet ulgamlaryny kämilleşdirmäge gönükdirilendir. Soňky ýyllaryň dowamynda durmuş-ykdysady ösüşiň görkezijileriniň ýokary derejesi iş haklaryny, pensiýalary, döwlet kömek pullaryny we talyp haklaryny yzygiderli ýokarlandyrmagyň, döwlet Baştutanymyz tarapyndan alnyp barylýan nyrh syýasatynyň, hususy başlangyçlary goldamagyň hem-de goşmaça durmuş ýeňillikleri toplumynyň hasabyna üpjün edilýär. Şunuň bilen bir hatarda, ýurdumyzda telekeçileriň önümçilikleri döretmäge ýa-da giňeltmäge gönükdirilen maýa goýum taslamalaryna karz goldawyny bermek boýunça maksatnamanyň çäklerinde, hususy haryt öndürjileri karzlaşdyrmak ýaly ugurlaryň hasabyna uzak möhletli karzlaşdyrmak çalt depginler bilen ösdürilýär.

Raýatlaryň abadan durmuşy, eşretli ýaşayşy ugrunda tagallalaryny gaýgyрмаýan hormatly Prezidentimiziň, Gahryman Arkadagymyzyň janlary sag, belent başlary aman bolsun!

Ýazgül AKYÝEWA,
Ejegül BÄŞIMOWA,
Türkmen döwlet maliýe
institutynyň uly mugallymlary.

TEMPLO ENJAMYNDA TÜRGENLEŞİĞİN NETIJELILIGINI ÝOKARLANDYRMAK

Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe bedenterbiýe we sport baradaky işler döwlet tarapyndan goldanylýar we türgenlerimizi üstünlikli çykyş etmäge taýýarlamak üçin dürli tehnologiýalar ulanylýar.

Ylmyň-tehnikanyň ösmegi bilen türgenleriň taýýarlyk ulgamy we sport üstünlikleri hem ösýär. Sport ulgamynyň täze tehniki gurallar, esbaplar bilen üpjünçiligi döwlet syýasatynyň ileri tutýan ugurlarynyň biridir.

Gahryman Arkadagymyz hem-de hormatly Prezidentimiz tarapyndan amala aşyrylýan giň gerimli işleriň netijesinde sport ulgamyny ösdürmek, oňa ylmy taýdan çemeleşmek, türkmen türgenlerini dünýä çykarmak, halkara ýaryşlarynda ýokary netijeleri görkezmek maksatly döwrebap innowasion tehnologiýalar ornaşdyrylýar.

Gahryman Arkadagymyz 2020-nji ýylyň 1-nji sentýabrynda paýtagtymyz Aşgabadyň merkezinde ýerleşýän türgenleri, tälimçileri taýýarlamakda dünýäniň soňky tejribelerini öz okuw we türgenleşik maksatnamalarynda ulanýan Türkmen döwlet bedenterbiýe we sport institutynyň «Sportuň Olimpiýa görnüşleri» fakultetiniň täze binalar toplumyny açyp ulanmaga berdi. Bu toplumda sport türgenleşiklerini guramak we geçirmek üçin dünýäniň soňky tehnologiýalary ornaşdyryldy. Gahryman Arkadagymyz binalar toplumynda ýerleşýän «Olimp Ylmy usuly» merkeziniň üpjünçiligi, şeýle-de türgenleriň fiziki ukybyny ýokarlandyrmakda, sportda ýetip boljak derejeleri has beýgeltmekde geçirilmeli ylmy-barlag işleri bilen hem tanyşdy.

Häzirki wagtda türgenleri ýaryşlara taýýarlamakda bu barlag enjamlary yzygiderli ulanylýar. Türgenleriň taýýarlygynda ulanylýan barlag gözegçilikleriniň usullary we görnüşleri dürli. Türgeniň taýýarlygynda gözegçilikler şu usullarda amala aşyrylýar: syn etmek, ölçeg usuly, test geçirmek, dürli formulalar arkaly matematiki, statistiki hasaplaýyş usuly, utuklara geçirip ulanylýan hasaplaýyş usuly, seljeriş usuly we tehnologiýalar arkaly barlaglary geçirmek, ýagny «CONTEMPLAS» böküş derňewi usulyny ulanmak we taýýarlyga gözegçilik etmek.

TEMPLO moduly arkaly funksional hereket görkezijilerini şu aşakdaky tertipde öwrenip, seljerip we netijede degişli maslahatlary jemläp, bilermenleriň maslahatlaryny anyk her bir türgen üçin kesgitläp bolýar. Barlaglaryň tertibi: çommalma, päsgeçiliklerden ädimi, çyzyk boýunça egilmek, egniň hereketliligi, işjeň göni aýak götermek, göwräni durnukly ýagdaýda itme, aýlaw garşy durnuklylygy. Bu bolsa türgenleri ýokary derejede ýaryşlara taýýarlamaga doly mümkinçilik döredýär. Synaglar başlamazdan oň, türgenlere degişli hünärmenler tarapyndan maslahatlar berilýär we taýýarlyk işleri geçirilýär.

Merkezi Aziýada ýeke-täk TEMPLO enjamy Türkmen döwlet bedenterbiýe we sport institutynda ornaşdyrylandyr. Institutda ýörite barlaghanada professor-mugallymlaryň ýolbaşçylygynda ýylyň dowamynda milli ýygyny toparynyň agzalary yzygiderli barlaglardan geçirilýär. TEMPLO enjamy böküşleri seljermek üçin niýetlenen. Agram plastinasy

esasynda böküşleriň dürli görnüşleriniň ýazgysyny geçirmäge mümkinçilik berýär. Mysal üçin, yza bökme, aýaklary ep-läp bökme, aýagy öňe atyp, soň bökme we ýatyp aýaklar bilen agram götermek we beýleki maşklar.

Mundan başga-da Olimp amaly usuly merkezinde sportuň milli, sebit we yklymara hem-de halkara tapgyrlaryna gatnaşygy türgenler bilen geçirilen barlaglaryň netijesi seljerilýär we her bir ýygyny topar üçin umumy taýýarlyk işleriniň anyk meýilnamasy düzülýär.

Geçirilýän barlaglaryň netijesinde sport üstünlikleriniň ösmegine täsir edýän görkezijileri anyklamak bolýar, ýagny türgenleriň şahsy aýratynlyklary we taýýarlyk derejesi, durmuşy täsirler hem-de ylmyň we tehnikanyň ösmegi bilen bagly täsirler ýüze çykarylýar.

2023-2024-nji ýyllaryň dowamynda barlaghanada 600-den gowrak barlag geçirildi we netijeleri boýunça degişli hünärmenleriň maslahatlary berildi. Geçirilen seljeriş işleriniň ýörite maglumat gory döredildi we ol ylmy maglumatlaryň howpsuzlygyny üpjün edýär.

Futbol milli ýygyny toparynyň türgenlerinde, ylmy barlaglaryň dowamynda TEMPLO enjamynyň ulanylmagy, ilki bilen olaryň umumy fiziki ýagdaýyny, antropometriýa barlagy geçirilýär. Türgeniň bedeniniň düzümindäki kislorod üpjünçiligi (SpO₂) ýüze çykarylýar. Soňra türgenleriň gan basyşy, rahat ýagdaýyndaky puls, ýüklenmeden soňky puls we ýüklenmeden soňky dikeliş wagtyndaky puls ölçenilýär. Türgenlere biraz wagt dynç berlenden soň, ştange synagy (dem saklamak) we biraz dynçdan soň, gençe synagy (dem goýberilenden soň) geçirilýär. Bu barlaglardan soň, olarda Spirometriýa, Pletizmografiýa, bedeniň dyklylygyny kesgitlemek (Bod-pod enjamynda) barlaglardan soň, türgenleşigiň netijeliligini ýokarlandyrmak maksatly ulanan TEMPLO enjamynda barlaglar geçirilýär. Bular türgeniň bedeniniň tizlik-güýç başarnygyny kesgitlemek (jumping test) we bedeniň çaltlyk başarnygyny kesgitlemek (tepping test 15 sek) barlaglaryndan ybarat. Türgenlerde geçirilýän bu barlagda bedeniň agramy we maksimal güýji N (Nýutonda), maksimal güýji göterimde (%), ýaryjy güýji N/s, maksimal tizlik M/s, maksimal basyş güýji N bilen belgilenilýär. Bu enjamda indiki geçirilýän barlag türgeniň bedeniniň çaltlyk başarnygyny kesgitlemekde, galtaşma ýygynyň başdaky we ahyryndaky ýagdaýlary, galtaşma çaltlygynyň başdaky we ahyrky ýagdaýlary ölçenilýär. Şeýle-de degişli netijeler bahalandyrylýar (gowşak, kanagatlanarly, ýagşy, gowy). Mugallymlar we degişli hünärmenler tarapyndan türgenleşik işini kämilleşdirmek, ýüklenmeleri düzgünleşdirmek bilen bagly maslahatlar berilýär.

Tawus MEREDOWA,
*Türkmen döwlet bedenterbiýe we
sport institutynyň bedenterbiýäniň nazaryýeti
we usulyýeti kafedrasynyň mugallymy;*

Daýançmyrat GÖKLENOW,
institutyň bedenterbiýe fakultetiniň talyby.